

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**Яготинський інститут
Кафедра соціальної роботи**

Глотов Євгеній Юрійович
(прізвище, ім'я, по батькові)

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра**

на тему: **«Морально-етичні проблеми вдосконалення професійної підготовки
спеціалістів у галузі соціальної роботи»**

Група ІНЗ4-9-22-Б1СПр (4,0д)

Спеціальність: 231«Соціальна робота»

Освітня програма: Соціальна робота

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

*Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело*

Студент

(підпис)

Глотов Євгеній Юрійович

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

к.п.н. Черноштан Євгеній Валерійович

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту перед ЕК

Завідувач кафедри

к.п.н. Черноштан Євгеній Валерійович

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Яготин 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СПЕЦІАЛІСТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	8
1.1. Історичні аспекти виникнення етичних традицій в соціальній роботі.....	8
1.2. Сутність поняття «професійно-етична підготовка» та аналіз її основних складових.....	15
1.3. Нормативно-правова база з питань формування професійно - етичної підготовки соціальних працівників.....	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	33
2.1. Вивчення основних аспектів розуміння професійно-етичної підготовки майбутніми соціальними працівниками.....	33
2.2. Дослідження професійної етики та культури як показників фахової компетентності працівників Яготинського центру соціальних служб.....	39
2.3. Можливості формування професійно-етичної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.....	43
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку системи соціальної освіти в Україні відбуваються суттєві трансформації, які зумовлені переходом від традиційної моделі навчання до компетентнісно - орієнтованого підходу. Цей процес посилюється інтеграцією української вищої освіти до європейського освітнього простору. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема вдосконалення системи підготовки висококваліфікованих фахівців.

Важливим завданням є поєднання напрацьованих національних освітніх традицій із сучасними інноваційними підходами до професійної підготовки молодих спеціалістів, а також активне впровадження нових методів і технологій у практику соціальної роботи [43].

На сьогодні в Україні на законодавчому рівні вже сформовано систему освітніх стандартів для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня та напрямів підготовки майбутніх соціальних працівників. Ці стандарти визначають основні вимоги до рівня професійної підготовки, компетентностей та морально-етичних якостей фахівців, а також містять механізми оцінювання якості підготовки студентів.

Професійно-етична компетентність спеціаліста поряд із базовими дидактичними компонентами виступає важливою складовою державних освітніх програм, спрямованих на підготовку кваліфікованих фахівців у сфері соціальної роботи.

Ступінь наукової розробки. Проблема формування професійно-етичної підготовки фахівця соціальної сфери є надзвичайно важливою та актуальною в сучасних умовах. Разом із тим у наукових джерелах вона висвітлюється недостатньо повно, оскільки більшість досліджень зосереджуються лише на окремих її складових.

Так, питання педагогічної культури як важливого елемента педагогічної компетентності розглядаються у працях І. А. Зязюна, Ю. С. Красильника, Н. В. Кузьміної, І. П. Манохи та інших науковців. Водночас поняття етики у соціальній

роботі та її роль у професійній діяльності аналізуються у роботах В. Л. Андрущенка, А. В. Бобовської, Д. М. Годлевської, С. О. Олійник, Т. В. Тучак, О. В. Федорової.

Разом з тим проблема особливостей формування професійно-етичної підготовки студентів, які здобувають освіту за спеціальністю «Соціальна робота», у науковій літературі досліджена недостатньо системно та має фрагментарний характер. Саме це зумовило актуальність обраної теми та визначило напрямок даного дипломного дослідження.

Об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – особливості формування професійно-етичної підготовки майбутнього соціального працівника.

Мета бакалаврської роботи полягає у вивченні можливостей формування професійно-етичної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати історичні передумови становлення етичних традицій у соціальній роботі, розкрити зміст поняття «професійно-етичної підготовки» та визначити її основні складові;
- здійснити аналіз нормативно-правової бази, що регулює формування професійно-етичної підготовки соціальних працівників;
- з'ясувати рівень розуміння сутності професійно-етичної підготовки майбутніми соціальними працівниками та фахівцями, які надають соціальні послуги населенню, а також провести порівняльний аналіз отриманих результатів;
- визначити можливості розвитку та формування професійно-етичної підготовки майбутніх соціальних працівників у процесі їх підготовки у Яготинському центрі соціальних служб.

У процесі дослідження були використані теоретичні та емпіричні **методи**. До теоретичних належать аналіз наукових джерел з проблеми професійно-етичної підготовки, вивчення нормативно-правових актів та документації щодо підготовки майбутніх соціальних працівників, а також методи порівняльного

аналізу, систематизації, зіставлення отриманих даних та узагальнення результатів дослідження.

До емпіричних методів було віднесено аналіз документів, проведення онлайн-опитування за допомогою сервісу Google Forms, спостереження, бесіду та використання тренінгових методик.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові положення, що розкривають сутність соціальної роботи, її основні форми, принципи та методи. Важливе значення для розуміння цих питань мають праці відомих науковців, зокрема А. Капської, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, П. Павлюнок, Є. Холостової та інших дослідників, у яких розглядаються теоретичні засади соціальної роботи, особливості її розвитку та практичного застосування.

Окрему увагу в дослідженні приділено науковим працям, що стосуються проблеми формування професійно-етичної підготовки соціального працівника. Теоретичні аспекти цієї проблематики, а також питання визначення структури та складових професійно-етичної культури висвітлено у роботах В. Баранюк, В. Гриньової, В. Дездарьова, І. Жадленко, І. Сабатовської та інших науковців. Їхні дослідження сприяють більш глибокому розумінню ролі морально-етичних принципів у професійній діяльності соціального працівника та особливостей їх формування у процесі фахової підготовки.

Нормативно-правову основу дослідження становлять міжнародні та національні документи, що визначають етичні засади професійної діяльності у сфері соціальної роботи. Серед них важливе місце посідає документ «Етика соціальної роботи: звід принципів», ухвалений у 2004 році Міжнародною федерацією соціальних працівників та Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи в місті Аделаїда (Австралія).

Значущим також є документ «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», прийнятий Генеральними зборами Міжнародної федерації соціальних працівників у місті Коломбо (Шрі-Ланка) 6–8 липня 1994 року.

Важливим нормативним документом, який регламентує професійну діяльність соціальних працівників в Україні, є Етичний кодекс спеціалістів із

соціальної роботи України, затверджений у 2005 році. У цьому документі визначено основні моральні принципи, професійні цінності та норми поведінки фахівців соціальної сфери, що сприяє формуванню високого рівня професійної відповідальності та етичної культури спеціалістів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у розробленні спеціальних опитувальників та використанні їх для визначення рівня розуміння сутності професійно-етичної підготовки, її основних принципів, цінностей і засад, на яких вона ґрунтується, а також значення цієї культури у професійній діяльності соціального працівника.

За допомогою запропонованих інструментів було досліджено погляди та уявлення щодо професійно-етичної підготовки як серед студентів – майбутніх соціальних працівників, які здобувають освіту у Яготинському інституті ПрАТ «ВНЗ» МАУП», так і серед фахівців Яготинського центру соціальних служб, що мають практичний досвід роботи у соціальній сфері.

Отримані результати дослідження можуть бути використані як підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері формування професійно-етичної підготовки соціальних працівників та вдосконалення їх професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати та узагальнені матеріали можуть слугувати основою для подальшого вивчення та вдосконалення як теоретичних, так і практичних аспектів формування професійно-етичної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Основні положення та результати бакалаврської роботи можуть бути використані у діяльності закладів вищої освіти, а також органів державної влади та місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності формування професійної та етичної культури студентів і молодих спеціалістів. Зокрема, результати дослідження можуть бути корисними під час розроблення та реалізації заходів державної соціальної політики України.

Крім того, матеріали дослідження можуть бути використані при створенні сучасних освітніх програм і навчальних дисциплін у закладах освіти, у процесі

підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, а також під час розроблення навчальних програм, методичних рекомендацій і навчально-методичних посібників для спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Психологія» та інших суміжних галузей.

Структура кваліфікаційної бакалаврської роботи складається зі вступу, двох розділів по три підпункти, висновків та списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СПЕЦІАЛІСТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1. Історичні аспекти виникнення етичних традицій в соціальній роботі

Етика соціальної роботи, як і будь-яка сфера професійної діяльності та наукового знання, має власний історичний шлях становлення та закономірності розвитку. Аналіз історичного досвіду, вивчення досягнень попередніх поколінь і врахування накопичених практик соціальної допомоги сприяють удосконаленню сучасної теорії та практики соціальної роботи.

Разом із тим дослідження процесу формування етичних засад соціальної роботи, а також визначення її історичних етапів розвитку є доволі складним завданням. Це пов'язано з низкою причин. По-перше, соціальна робота як окрема наукова дисципліна сформувалася порівняно недавно — лише у ХХ столітті. По-друге, на різних історичних етапах діяльність, пов'язана із соціальним захистом, підтримкою та допомогою населенню, розглядалася у межах інших галузей знань — медицини, педагогіки, психології та деяких інших дисциплін, де вона отримувала теоретичне обґрунтування та наукове пояснення[4].

Дослідники історії соціальної роботи вважають доцільним розпочинати її періодизацію ще з найдавніших етапів розвитку людського суспільства. У західноєвропейській традиції зазвичай виокремлюють п'ять основних періодів розвитку соціальної допомоги.

Першим є архаїчний період благодійності, що охоплює час до виникнення перших рабовласницьких держав наприкінці III — у першій половині II тисячоліття до нашої ери. У цей період у межах родового суспільства формувалися уявлення про взаємодопомогу, які ґрунтувалися на обміні дарами, послугами та підтримці у господарській діяльності[24].

Частина надлишкової продукції, створеної громадою, передавалася у розпорядження вождів для задоволення потреб членів спільноти. Уже на цьому

етапі відбувалося формування перших суб'єктів допомоги, певної ідеології взаємної підтримки та принципів, що регулювали обмін ресурсами і взаємодію між членами родової спільноти. Саме ці явища можна розглядати як початкові прояви етичних традицій благодійної діяльності.

Другий етап — філантропічний період, який тривав приблизно до IV–V століть нашої ери. Сам термін «філантропія» у перекладі з грецької означає «любов до людини». Яскравим прикладом практичного втілення філантропічних ідей у давнину були Афіни. Афінська система виховання передбачала гармонійний розвиток особистості, що включав інтелектуальне, моральне, естетичне та фізичне вдосконалення[12].

Освітні заклади мали приватний характер і поділялися на мусичні та гімнастичні школи: перші забезпечували інтелектуальний розвиток, другі сприяли фізичному вихованню. Значного поширення набула також мережа позашкільних установ, яка сприяла культурному розвитку громадян і частково пом'якшувала соціальні суперечності. Одним із важливих засобів морального та соціального виховання населення був театр, який був доступний для широких верств населення.

Формування етичних основ соціальної допомоги значною мірою пов'язують із філософськими поглядами Арістотеля (384–322 рр. до н. е.), якого вважають засновником етики як філософської дисципліни. За його вченням, чесноти поділяються на інтелектуальні (мудрість, розсудливість) та моральні (справедливість, відповідальність тощо).

Відсутність будь-якої з чеснот призводить до моральної недосконалості людини. Гармонійне суспільство, на думку філософа, повинно забезпечувати умови для розвитку чеснот у кожного громадянина. Кожна чеснота, за Арістотелем, являє собою «золоту середину» між двома крайнощами — наприклад, хоробрість є серединою між необачністю та боягузством. Саме ці ідеї стали одним із перших філософських обґрунтувань етичних принципів, які згодом проявилися у різних формах благодійної діяльності[18].

Третій період розвитку соціальної допомоги пов'язаний із суспільною, общинною та церковною благодійністю і тривав приблизно до початку XVI

століття. У цей час допомога потребуючим здійснювалася переважно у межах громади, родини або церковних структур. Основними формами такої підтримки були культові, общинно-родові та господарські практики. Культові форми допомоги були пов'язані з релігійними традиціями та обрядами.

Общинно-родова підтримка передбачала турботу про членів родини або громади, зокрема людей похилого віку чи осіб, які не могли самотійно забезпечити свої потреби. Якщо родина не могла надати необхідну допомогу, цю функцію брала на себе громада. Серед господарських форм взаємодопомоги значного поширення набула толока — колективна праця, спрямована на підтримку членів спільноти[43].

Наступний етап — період державної благодійності, який тривав до межі XIX–XX століть. У цей час починають формуватися спеціальні державні установи, що виконували функції соціального захисту населення. Відбувається поступове становлення державних інститутів соціальної допомоги, що сприяло зміцненню етичних принципів підтримки нужденних на рівні державної політики.

Саме в цей період розвивається філософія Просвітництва, представники якої намагалися дослідити моральні та етичні засади людського життя. Важливий внесок у розвиток етичної думки зробив німецький філософ Іммануїл Кант (1724–1804).

Він вважав, що справжня моральна дія повинна ґрунтуватися не на особистих інтересах чи бажаннях людини, а на розумному моральному обов'язку. На думку Канта, людина повинна чинити добро не через прагнення отримати вигоду, а тому, що це відповідає моральному закону[19].

Пізніше Георг Гегель запропонував історичний підхід до розуміння моралі, пов'язавши її з реальними соціальними інститутами — сім'єю, державою та громадянським суспільством. Його концепція надала етичній теорії ширшого соціального змісту. Значний внесок у розвиток етичної думки зробив також Людвіг Фейєрбах, який наголошував на соціальній природі моралі та необхідності вивчення людини у її природних і суспільних зв'язках.

Інший підхід до розуміння моральності запропонував англійський філософ Ієремія Бентам, який розробив теорію утилітаризму. Відповідно до цієї

теорії, найкращою є дія, що приносить найбільшу користь найбільшій кількості людей. Основою цієї концепції є ідея, що задоволення виступає благом, а страждання — злом[23].

П'ятий етап — сучасний період розвитку соціальної роботи, який триває донині. Для нього характерне активне використання морально-етичних принципів у професійній діяльності соціальних працівників. Проводяться соціологічні та соціальні дослідження, здійснюється аналіз практики надання соціальних послуг, оцінюється їх ефективність та якість.

У сучасній етичній думці існує також підхід, який отримав назву «культурного релятивізму». Згідно з цим підходом, уявлення про добро і зло можуть змінюватися залежно від культурних особливостей суспільства або індивідуальних переконань людини.

Разом із тим сучасне розуміння моралі значно ширше. Моральний вчинок розглядається як прояв внутрішніх переконань особистості та її ціннісних орієнтацій. Людина може діяти відповідно до власних моральних принципів навіть тоді, коли вони не збігаються із загальноприйнятими нормами або суперечать суспільним очікуванням[45].

Етика як наука досліджує не лише реальні взаємини між людьми, а й формує уявлення про ідеал моральних відносин у суспільстві. Вона пояснює природу моральних норм і надає рекомендації для морального вдосконалення особистості.

Саме тому етику доцільно розглядати не як закінчену систему правил, а як сукупність різних теоретичних підходів, які можуть застосовуватися у повсякденному житті залежно від конкретної ситуації.

Таким чином, етика соціальної роботи є важливою складовою філософського знання, що досліджує моральні засади професійної діяльності соціальних працівників. Вона формує професійні цінності фахівця, визначає його ставлення до професії та впливає на якість виконання професійних обов'язків[10].

Етику соціальної роботи можна визначити як систему моральних принципів, норм і вимог, які регулюють поведінку соціального працівника у процесі

виконання професійних функцій і взаємодії з клієнтами та їхнім соціальним оточенням.

У різні історичні періоди поняття цінностей і моральної поведінки зазнавали змін, що було зумовлено трансформацією суспільних традицій, способу життя та соціальних відносин. У сучасному розумінні етика соціальної роботи почала формуватися наприкінці XVIII — на початку XIX століття, коли соціальна робота почала розвиватися як окрема професійна діяльність. Інституалізація цієї професії сприяла формуванню її етичних норм і стандартів[22].

З розвитком професійної соціальної роботи допомога населенню почала надаватися спеціально підготовленими фахівцями. Тому важливою складовою їхньої професійної підготовки стало формування морально-етичних якостей, розвиток ціннісних орієнтацій та оволодіння навичками етичної взаємодії з клієнтами.

Особливої ваги сьогодні набуває діяльність соціальних працівників на місцевому рівні, адже саме там відбувається безпосередня взаємодія з клієнтами та надання соціальних послуг. Зокрема, після створення об'єднаних територіальних громад значно зросла роль місцевих соціальних служб у забезпеченні підтримки населення.

Діяльність соціальних працівників у таких умовах передбачає організацію надання соціальних послуг, їх адміністрування, проведення моніторингу та оцінювання результатів роботи.

Усі ці процеси потребують високого рівня професійної та морально-етичної культури спеціаліста, адже вони спрямовані на задоволення потреб клієнта, побудову ефективної взаємодії з ним і сприяння його соціальній адаптації та самореалізації у сучасному суспільстві[21].

Збереження та передача минулого в сучасність і майбутнє необхідних елементів розвитку означає наступність поколінь, яка є умовою громадського прогресу. Наступність проявляється у виробничо-технічній, економічній, політичній, правовій, моральній та соціально-духовній сферах.

Традиція є соціальним виразом закону наступності у розвитку. Вона закріплює досягнення суспільства та окремих особистостей, слугує механізмом передачі цих досягнень новим поколінням. Втрата зв'язку з традиціями гальмує історичний прогрес.

У розвитку суспільства традиції формуються як стабільні соціальні інститути з узагальненими та стійкими нормами взаємин. Навіть при зміні суспільно-економічних формацій старі традиції не зникають миттєво, оскільки вони виконують роль готового матеріалу для нових поколінь[33].

Кожне покоління вступає в життя, спираючись на вже сформовані традиції, звичаї, погляди, ідеї та установки. Через це перевиховання або формування нових традицій потребує значно більше часу і зусиль, ніж зміна суспільного ладу.

Матеріальною основою спадкоємності є продуктивні сили, здобуті попередніми поколіннями. Кожне нове покоління отримує в спадок результати праці, знання, навички та досягнення минулого, продовжуючи розвиток на новому щаблі. Традиції виступають як конкретний шлях збереження досвіду та практик минулого.

Разом із тим, збереження традицій має бути творчим: вони не можуть просто повторюватися, а повинні адаптуватися до сучасних умов та конкретних обставин. Засвоєння та використання традицій вимагає аналізу часу, місця та умов їх застосування.

Традиції виконують важливу соціальну функцію як регулятори поведінки людей. Вони об'єднують різні прояви людської діяльності в сім'ї, колективі та суспільстві, формуючи моральні та духовні цінності, які підтримують гармонію соціальних взаємин. Через традиції люди отримують механізм, що забезпечує стійкість і цілісність соціального життя[14].

Традиція у сукупності виступає як специфічний механізм ціннісно-нормативної орієнтації та управління поведінкою людей. Вона формується із системи ідей, принципів, цінностей, норм та поглядів, які активно впливають на розвиток особистості, спосіб мислення та характер поведінки.

Функціонування традицій у житті етносу завжди було організованим: старші, досвідчені члени спільноти контролювали дотримання обрядів та ритуалів. Традиції виконували нормативну функцію, затверджуючи у свідомості людей загальноприйняті зразки поведінки. Вони виступали соціальними нормами, що охороняли життя людей, впорядковували його та забезпечували безпеку суспільства, сім'ї та колективу[15].

Регулятивна роль традицій посилювалася там, де поєднувалися емоції, настрої, воля, стереотипи поведінки та переконання спільноти людей. Через емоції та уявлення традиції швидко проникали у свідомість людини, формуючи стійкі правила групової поведінки та національну психологію.

Традиції забезпечували стабільність і стійкість суспільних відносин та способу життя етносу, підтримуючи його існування і розвиток. Вони були «хранителями» досвіду минулих поколінь, що передавався молодшому поколінню через звички, обряди та практики. Суспільні відносини повторювалися, відтворювалися і зберігалися, формуючи історичну спадкоємність та зв'язок поколінь.

Традиції виконували функції інтеграції та соціального зв'язку. Вони об'єднували спільноту, забезпечували єдність групи та збереження етносу, регулюючи поведінку людей у повсякденному житті, у трудовій діяльності, під час свят та ритуалів. Дотримання традицій дозволяло відтворювати уклад життя, зміцнювати родинні, дружні та суспільні зв'язки, забезпечуючи стабільність соціальних відносин та життєвого устрою спільноти[43].

Таким чином, традиції виступають універсальним механізмом передачі досвіду, норм і цінностей, сприяючи збереженню культурної, соціальної та психологічної стійкості етносу, а також забезпечуючи зв'язок минулого, сьогодення та майбутнього.

Традиції виступають специфічним засобом накопичення, збереження та передачі соціальної інформації, тобто соціального досвіду попередніх поколінь. Вони дозволяють новим поколінням не починати будувати суспільні відносини «з

нуля», а користуватися вже сформованими знаннями, навичками, моральними та культурними нормами[33].

Традиції акумулюють як минулий, так і сучасний досвід, виступаючи зв'язуючою ланкою між минулим, сьогоденням і майбутнім. Соціальний досвід може існувати у формі колективної пам'яті, обрядів, предметів чи виробів, які акумулюють інформацію та передають її наступним поколінням.

З розвитком технічних засобів комунікації (книг, ЗМІ, радіо, телебачення) роль традицій у безпосередній передачі досвіду дещо зменшується, проте вони залишаються важливим механізмом інтеграції людей у спільноти. Традиції «зв'язують» індивідів у єдину спільність, відображаючи спільні інтереси та нормуючи поведінку в родині, селі чи етносі[11].

Однією з ключових функцій традицій є виховання. Вони формують моральні якості особистості, прищеплюють соціально значущі норми поведінки та перетворюють моральні приписи на звички. Традиції навчають людину взаємодії в колективі, адаптації до соціальних умов та підтриманню культурного способу життя.

Важливою властивістю традицій є їхня здатність забезпечувати спадкоємність поколінь. Зміни соціально-економічного устрою не призводять до повного руйнування старих традицій: вони трансформуються, зберігаючи частину своїх цінностей у межах нових умов. Завдяки цьому старі та нові традиції взаємодіють, забезпечуючи безперервність історичного та соціального розвитку.

1.2. Сутність поняття «професійно-етична підготовка» та аналіз її основних складових

Професійна мораль формується в процесі трудової діяльності представників певної професії. Соціально оформлена професійна мораль свідчить

про гуманістичну зрілість фахівця та характеризує його ставлення до професійних обов'язків.

Професіоналізм, як найвищий рівень майстерності та цілісності особистості, відображає загальну культуру фахівця. Розвиток професійної діяльності передбачає не лише вдосконалення професійних знань, навичок та методів роботи, але й підвищення моральної та гуманітарної культури працівника. Відношення фахівця до своєї справи, колег і клієнтів є показником рівня його моральної соціалізації[32].

Моральна культура займає ключове місце у структурі внутрішнього світу людини, оскільки поєднує активну та практичну складову. У контексті професійної діяльності моральна культура проявляється як система суспільно визнаних моральних норм, принципів і ідеалів, а також способів їх реалізації у професійному поведінці та взаємодії з іншими людьми.

Під терміном «моральна культура» розуміють ступінь засвоєння особистістю суспільного морального досвіду та здатність послідовно застосовувати професійні моральні цінності у практичній діяльності. Вона включає готовність до постійного професійного та морального вдосконалення. Таким чином, високий рівень професіоналізму передбачає відповідний рівень розвитку моральної культури[51].

Основу моральної культури фахівця становить професійна моральна свідомість, яка включає сукупність норм, вимог, ідеалів та уявлень, спрямованих на регулювання професійних відносин. Вона поєднує специфічні професійні вимоги із загальнолюдськими моральними принципами. Гармонійне поєднання професійного та морального, корпоративного та соціального є характерною рисою цілісної особистості професіонала.

Розвинений моральний компонент у професійній свідомості свідчить про зрілість особистості фахівця. У той же час правильна, соціально схвалена поведінка працівника під час виконання професійних обов'язків визначається як розвитком його особистісної моральної свідомості, так і рівнем моральної свідомості професійної спільноти. Як зазначає дослідник, «моральність пронизує всі

сфери людської діяльності. Без неї свідомість людини не визначена; вона демонструє, чи справді в поведінці втілюються прогресивні життєві ідеали або лише формально декларуються, маскуючи корисливі прагнення та егоїзм» [5; с. 34].

У свідомості працівника професійні моральні уявлення представлені у формі професійно-моральних поглядів, переконань та почуттів. Професійно-моральні погляди є першою раціоналізованою, усвідомленою формою моральних уявлень, що виникають у свідомості особистості. Вони відображають результати засвоєння працівником норм і цінностей професійної моралі та можуть бути виражені словами.

До цієї категорії належать знання й норми, сформовані в результаті первинного особистісного відбору під час навчання та початкового професійного досвіду. Професійно - моральні погляди інтегруються в «образ професії» та формуються одночасно із загальними уявленнями про професійне середовище. На етапі знайомства з майбутньою професією особа ознайомлюється з притаманними їй моральними орієнтирами та обирає ті, що вважає необхідними для свого професійного розвитку[23].

Професійно-моральні погляди мають динамічний характер і можуть змінюватися протягом практичної діяльності. З часом вони стають основою формування професійної позиції особистості.

Професійно-моральні переконання формуються як результат усвідомленого осмислення досвіду професійної діяльності та перевірки його практикою. Вони виникають у процесі вторинного особистісного відбору, вже з урахуванням безпосереднього професійного досвіду працівника.

Саме ці переконання відіграють ключову роль у моральній свідомості фахівця, оскільки вони є стійкими, забезпечують цілісність професійної позиції та стимулюють готовність до дій, що відповідають суспільним і професійним моральним стандартам[52].

Професійно-моральні почуття відображають емоційне ставлення спеціаліста до різних аспектів його професійної діяльності, що формує так званий «емоційний досвід професії». Важливо, щоб професіонал не лише усвідомлював свої

обов'язки перед суспільством, а й відчував їх глибоко, переживав відповідальність за результати своєї праці. Точка зору, що професіонал повинен повністю виключити емоції у роботі, є помилковою.

Сучасні умови вимагають від спеціаліста вміння керувати емоціями та діяти раціонально, однак професійно-моральні почуття належать до так званих «вищих почуттів», що визначаються світоглядом, моральними нормами та естетичними оцінками[7].

Більшість дослідників погоджуються, що задоволення від процесу та результату професійної діяльності є одним із ключових факторів розвитку особистості. Навпаки, відсутність моральних стимулів у роботі або незадоволеність професією може негативно впливати на цілісність внутрішнього світу та загальний розвиток працівника.

Моральна мотивація є невід'ємною умовою професіоналізму. Розвинена моральна культура дозволяє діяти етично у звичних професійних ситуаціях, а також приймати обґрунтовані моральні рішення у складних та проблемних ситуаціях. Вона визначає здатність працівника вибирати суспільно схвалені моделі поведінки, тобто такі варіанти дій, у яких реалізуються як особистісні спонукання, так і моральні установки, притаманні професійній спільноті[9].

Совість розглядається як специфічний людський морально-психологічний регулятор поведінки, який безпосередньо залежить від усвідомлення обов'язку та розуміння добра. Вона демонструє, наскільки цінності добра та почуття обов'язку інтегровані у свідомість людини та наскільки органічно поєднані з її моральними властивостями.

У процесі професійної діяльності совість конкретизується відповідно до суспільних очікувань, що висуваються до певної професії, і проявляється як вимога відповідності дій фахівця професійним цінностям та етичним ідеалам.

Професійна совість є своєрідним поєднанням раціонального усвідомлення та емоційного переживання в структурі особистості професіонала. Вона виражає як моральне задоволення від якісного виконання роботи, так і глибокі

емоційні переживання у випадку нездатності виконати професійні обов'язки належним чином. Інакше кажучи, професійне сумління спрямовує фахівця на досягнення досконалості у своїй професійній діяльності та відображає моральну відповідальність перед самим собою як носієм високих професійних стандартів і цінностей[18].

У складі загальної моральної культури професіонала професійна совість регулює поведінку, пов'язану із професійними обов'язками, формує орієнтацію на дії, які забезпечують душевну рівновагу, психологічний комфорт і моральне задоволення. Формування цієї моральної установки відбувається в процесі професіоналізації особистості.

Усвідомлення «чистої» професійної совісті свідчить про прагнення досягти високого рівня професійної досконалості, внутрішньої цілісності та повноти професійної свідомості, тобто є ознакою справжнього професіоналізму.

Професійна відповідальність базується на реальній залежності між результатами діяльності фахівця та її наслідками для суспільства та конкретних людей. Будь-яка професійна діяльність, за своєю природою, орієнтована на задоволення суспільних потреб, прагне досягти результату, який відповідає очікуванням споживача[32].

Однак на практиці цього не завжди вдається досягти, тому важливим елементом професійної установки є прагнення до максимальної відповідності результатів роботи потребам і очікуванням клієнтів. Усвідомлення можливих невідповідностей та прагнення їх усунути проявляється через відчуття професійної відповідальності.

Професійна діяльність також передбачає формування колегіальних та партнерських стосунків у колективах і організаціях. Вони ґрунтуються на взаємодопомозі, довірі та повазі серед колег і керуються принципами доброзичливості, вірності та взаємної користі. Хоча такі відносини не завжди відображають вищі моральні цінності, вони включають механізми професійної відповідальності, честі, обов'язку та совісті.

Сумління, честь та відповідальність у професійній сфері становлять ключові компоненти моральної культури спеціаліста та є фундаментом його професійної етики[32].

Очевидно, що професійна відповідальність визначається свідомо прийнятим соціально-професійним статусом особистості. Сучасні соціальні та правові теорії висвітлюють не лише особисту, а й корпоративну відповідальність, тобто відповідальність за дії працівників, які здійснюються в рамках певних професійних організацій. Серед існуючих підходів найбільш поширеною є позиція, що у разі негативних наслідків колективної діяльності відповідальність несуть конкретні виконавці та керівники.

Моральна культура професіонала передбачає сумлінне виконання професійного обов'язку та відповідальність за процес і результати діяльності. Важливим елементом цієї культури є професійна честь та професійна гідність. Професійна гідність характеризує внутрішню цінність особистості, її відповідність власному професійному покликанню та ролі у суспільстві. Вона має суб'єктивно-оціночний характер, відображаючи уявлення професіонала про власну значущість у професійній спільноті[19].

Об'єктивним виявом професійної гідності є професійна честь, яка базується на співвідношенні морального рівня професії та її суспільного сприйняття. Усвідомлення значущості своєї професії та визнання професійної цінності іншими людьми стимулює розвиток професіоналізму. Професійна честь і гідність взаємодоповнюють один одного, підтримуючи високий рівень професійно-моральної свідомості та зміцнюючи моральну складову професіоналізму.

У сучасній професійній етиці також розглядають поняття «професійна справедливість», «професійний такт», «неупередженість» тощо. Однак ці категорії не є настільки універсальними, як «професійна совість» чи «професійна відповідальність», і їх застосування доцільне в рамках спеціальних професійно-етичних теорій, наприклад, в етиці юриста, педагога, лікаря або державного службовця.

Затвердження нових моральних цінностей у професіоналізмі сучасної людини є обов'язковою умовою ефективної діяльності та розвитку моральної культури. Основою цих цінностей виступають вищі моральні принципи, що інтегруються в етичні кодекси професіоналів і стають орієнтирами їх духовного та професійного самовизначення[27].

Найважливішим принципом моральної культури є гуманізм — повага до кожної особистості, визнання її неповторності, самодостатньої цінності та права на власну думку, позицію й свободу у професійній діяльності. Справжній професіоналізм виключає утилітарне ставлення до людей, де вони стають засобом досягнення будь-яких професійних цілей. Гуманістичний підхід передбачає подолання відчуження у професійній праці, свободу вибору професії та можливість творчої реалізації особистості.

У сучасних умовах розвитку суспільного виробництва професіоналізм передбачає екологічну грамотність. При цьому слід враховувати, що значення екологічних цінностей у загальній системі ціннісних орієнтацій може відрізнятися залежно від типу професійної діяльності.

Так, В.В. Каліта у спеціально проведеному дослідженні доводить, що питома вага екологічних цінностей у професійній групі типу «людина–природа» значно вища, ніж у групі «людина–знакова система» [4]. Це пояснюється специфікою діяльності та образом світу, властивим різним професіям, як зазначає Є.А. Клімова. Професіонали галузі «людина–природа» вирізняються дбайливим та уважним ставленням до живих об'єктів, тоді як високий рівень абстрагування у «людина–знакова система» обмежує природне сприйняття живого.

Водночас важливість екологічних цінностей не обмежується лише «людина–природа». Значною є їхня роль і у професіях «людина–людина», де рівень моральних вимог до фахівця особливо високий. Тут професіоналізм включає здатність до виховної діяльності та участі у формуванні морально зрілої, соціально активної особистості.

Екологічна грамотність стає невід'ємною складовою професійного розвитку, забезпечуючи моральну організацію взаємовідносин людини та природи.

«Розвиток сучасної цивілізації, подальша інтелектуалізація людства залежать від культури, виховання та рівня освіти всіх членів суспільства, від розуміння нерозривної єдності людини, природи та суспільства» [10. С. 61].

Моральна культура сучасного професіонала передбачає також моральне ставлення до трудової діяльності та рівність різних видів професійної діяльності.

Соціальний престиж певних професій не повинен бути підставою для моральної дискримінації. Якщо професія соціально корисна, екологічно безпечна та сприяє участі особистості у суспільній праці, вона морально виправдана. Водночас професіоналізм передбачає засудження нечесної, кримінальної чи руйнівної праці, що не має моральної цінності [5. С. 48].

До ключових рис моральної культури професіонала належать:

- Моральна надійність – цілісність та визначеність моральної сутності особистості, що забезпечує прогнозованість стійкості професійної поведінки. Вона проявляється через:
 - безумовну відданість обраній професії;
 - високий рівень засвоєння культури нормативного регулювання поведінки;
 - знання духовного потенціалу системи добра, виробленої людською культурою;
 - комплекс людських якостей: ідейність, активність, принциповість, самовідданість, чесність, відповідальність, людяність.
- Професійний оптимізм – впевненість у досягненні бажаних результатів професійної діяльності, що базується на високому рівні професійної підготовки.
- Патріотизм – почуття любові до Батьківщини та прагнення зробити посильний внесок у її розвиток через професійну діяльність [7].

Таким чином, моральна культура сучасного професіонала формує його здатність поєднувати професіоналізм, екологічну відповідальність і соціальну активність, забезпечуючи ефективну та морально обґрунтовану діяльність у будь-якій сфері.

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що розвиток економіки, культури, ускладнення соціальних відносин, зростання вимог до кваліфікованості та компетентності працівника зумовлюють необхідність розглядати професіоналізм як ключовий критерій ділових якостей фахівця.

Однак поняття професіоналізму не слід обмежувати лише сумою професійних знань і навичок. Справжній професіонал має цілісну та розвинену моральну культуру, яка проявляється у глибокому розумінні свого професійного обов'язку, відповідальному ставленні до професійної честі та високому рівні професійної відповідальності. Професіоналізм стає моральною рисою особистості та однією з найважливіших характеристик її моральної поведінки.

Успіх діяльності фахівця, цілісність його особистості та міра творчого самовираження у професії залежать від того, наскільки тісно поєднані професійні та моральні засади, наскільки вони єдині та узгоджені.

Формування моральної культури працівника є ключовою складовою процесу професіоналізації особистості. Це передбачає оптимальне поєднання традиційного та творчого елементів, інтеграцію конкретного професійного досвіду з багатством професійної та суспільної моралі.

З етичної точки зору, професіоналізм передбачає здатність забезпечувати оптимальність та гармонію професійної діяльності та її моральної оцінки, а також готовність до гідних вчинків у будь-яких професійних ситуаціях.

Професія соціального працівника є суспільно значущою та має давні історичні витоки. Вона глибоко інтегрована в європейські культурні традиції і передбачає системне впровадження гуманних цінностей, принципів «правильної» поведінки та кодексів професійної етики[23].

У своїй діяльності соціальні працівники керуються благородними мотивами, при цьому їхні дії регулюються і оцінюються відповідно до професійних стандартів, а порушення норм передбачає відповідні дисциплінарні заходи.

Для оцінки якості соціальної роботи застосовують категорію «професіоналізм», який розуміється як високий рівень знань, умінь та навичок, що дозволяють досягати максимального ефекту у професійній діяльності.

Професіоналізм включає не лише розвиток здібностей фахівця, а й глибокі знання в обраній сфері та здатність нестандартно застосовувати свої навички для ефективного вирішення професійних завдань.

Особливо важливою складовою соціальної роботи є етична культура, адже вона стосується професій «людина-людина», де від рішень фахівця може залежати доля окремих людей, соціальних груп і навіть великих спільнот. Професійно-етична культура соціального працівника формується як система моральних якостей, що регулюють взаємодію в професійній сфері. Центральне значення в цій системі належить ціннісному компоненту[44].

Науковці визначають професійну культуру як комплекс знань, умінь, навичок і якостей, що забезпечують готовність особистості до реалізації своїх професійних здібностей у суспільній діяльності. Зокрема, І. С. Сабатовська наголошує на значенні професійної культури як показника соціальної зрілості та здатності ефективно діяти в професійному середовищі[16], а Й. Ісаєв розглядає її як системне утворення, що об'єднує духовні, комунікативні, творчі та моральні компоненти[22]. В. Гриньова підкреслює, що професійна культура проявляється через способи вирішення професійних завдань на основі духовного розвитку особистості[29].

Етичний компонент професійної культури визначає, що є правильним і що є помилковим у діяльності соціального працівника, і формується на основі загальноприйнятих принципів (благодіяння, справедливність, рівність), законодавства та професійних стандартів. Відповідно до наукових досліджень, у професійно-етичній культурі виділяють такі основні компоненти:

- Аксіологічний – характеризує ціннісну основу професійної діяльності через педагогічні цінності, що виступають життєвими орієнтирами фахівця.
- Технологічний – відображає способи організації соціально-педагогічної роботи, методи спілкування та обміну досвідом.
- Творчий – проявляє професійну творчість і реалізацію цінностей у процесі діяльності.

- Особистісний – відображає реалізацію внутрішніх сил особистості: потреб, здібностей, інтересів, соціального досвіду та рівня активності[28].

Домінантним у професійно-етичній культурі є компонент «цінності-цілі», який включає соціальну значущість роботи, творчий характер діяльності та можливість самореалізації. Функціонально він доповнюється «цінностями-засобами» – формами взаємодії з колегами та клієнтами, включно з «цінностями-відносинами», «цінностями-якостями» і «цінностями-знаннями».

Важливими професійними якостями є логічне мислення, вміння формулювати і висловлювати думки, що сприяє ефективній взаємодії у команді та з клієнтами, запобігає конфліктам і допомагає координувати спільні дії. Професійно-етична культура реалізується через технології комунікації, організації роботи, вирішення конфліктів та взаємодії в соціальному середовищі.

Творчий компонент професійної культури пов'язаний із самореалізацією, усвідомленням значущості діяльності та відповідальністю за прийняті рішення. Професійна етика виступає регулятором соціальних відносин і забезпечує нормативну основу для формування поведінки соціального працівника, спрямованої на благо суспільства[5].

Етичний кодекс соціального працівника, розроблений на основі міжнародних принципів і стандартів соціальної роботи, закріплює базові моральні цінності, норми поведінки і забезпечує професійну ідентичність фахівців. Перший Міжнародний моральний кодекс соціальних працівників прийнято в 1967 році, а оновлені стандарти етики соціальної роботи – у 1994 році в Коломбо. В Україні етичний кодекс соціального працівника побудований на основі міжнародних стандартів і визначає правила етичної поведінки та моральної відповідальності.

Професор А. В. Фурман визначає професіоналізм соціального працівника як поєднання фундаментальних знань, практичних навичок, професійного мислення та ціннісно-духовного ресурсу особистості, що дозволяє ефективно знаходити оптимальні моделі діяльності та впроваджувати нові методи роботи у соціальному середовищі[56].

Сучасний фахівець повинен постійно розвиватися, підтримувати високий рівень компетентності, бути відкритим до нових технологій, гнучко ставити цілі та приймати відповідальні рішення.

Рівень професіоналізму соціального працівника безпосередньо залежить від розвитку його творчого потенціалу та особистісної культури. Етичні принципи діяльності спеціаліста спрямовані на гуманізацію професійної практики, соціальну справедливість та реалізацію інтересів клієнта, що є основою морально допустимого стандарту поведінки у професійній сфері.

1.3. Нормативно-правова база з питань формування професійно - етичної підготовки соціальних працівників

Соціальна робота є однією з ключових сфер формування гуманізованого суспільства. Вона потребує високого рівня професійної підготовки, здатності до етичного мислення та застосування професійних стандартів у повсякденній практиці.

Професія соціального працівника має багатовікову історію, особливо в європейській культурі, і базується на принципах гуманності, моральної відповідальності та професійної етики [42; 12].

Професіоналізм у соціальній роботі визначається як комплекс знань, умінь і навичок, що забезпечує ефективну реалізацію професійних завдань. Він включає не лише спеціальні знання, а й здатність творчо застосовувати їх у практичній діяльності.

До прикладу І.С. Сабатовська зазначає, що професійна культура охоплює знання, уміння, навички та особистісні якості, що дозволяють людині реалізувати свій потенціал у конкретній сфері суспільної діяльності [45]. Й. Ісаєв підкреслює системність професійної культури, яка об'єднує духовне життя, культуру спілкування, моральну та творчу складові.

В своїх дослідженнях В. Гриньова визначає професійну культуру як ступінь оволодіння професією, що реалізується через певні способи та прийоми вирішення професійних завдань на основі сформованої духовної культури особистості [16].

Соціальний працівник належить до професій типу «людина-людина», де від прийнятих рішень залежить доля окремих осіб, соціальних груп або суспільства в цілому [54]. Тому поєднання високого рівня професіоналізму із моральною та етичною відповідальністю є ключовою вимогою до фахівця.

Соціальна робота є однією з ключових сфер, що формують гуманізоване суспільство, і водночас вимагає високої кваліфікації від фахівців, здатних реалізовувати соціальні та етичні стандарти у практичній діяльності. Професія соціального працівника має глибокі історичні корені, особливо у європейській культурі, і передбачає системне застосування моральних принципів, гуманістичних цінностей та кодексів професійної етики [42].

Професіоналізм у соціальній роботі визначається як систематичне поєднання знань, умінь та навичок, що дозволяє досягти максимальної ефективності діяльності. Він охоплює не лише високий рівень компетенцій, а й здатність творчо застосовувати знання у практичних ситуаціях. Етична культура соціального працівника є невід'ємною складовою професіоналізму, адже її рівень визначає якість взаємодії з клієнтами та колегами [44].

До прикладу І.С. Сабатовська визначає професійну культуру як комплекс знань, умінь, навичок і особистісних якостей, що забезпечують готовність до реалізації професійної діяльності у конкретній галузі [45]. Й. Ісаєв підкреслює системність професійної культури, що включає духовне життя, культуру спілкування, творчість та моральну культуру. В. Гриньова вважає професійну культуру проявом ступеня оволодіння професією і способами розв'язання завдань на основі сформованої духовної культури [16; 10].

Діяльність соціального працівника належить до професій типу «людина-людина», де від рішень фахівця часто залежить доля окремих осіб, соціальних груп або навіть великих спільнот [54]. Тому важливим є поєднання високого рівня професіоналізму із моральною і етичною відповідальністю.

Професійно-етична культура соціального працівника включає кілька компонентів:

- Аксіологічний компонент – сукупність педагогічних та професійних цінностей, що формують життєві орієнтири фахівця.
- Технологічний компонент – способи організації соціально-педагогічної діяльності та взаємодії з клієнтами.
- Творчий компонент – прояв професійної творчості та застосування інноваційних підходів у роботі.
- Особистісний компонент – реалізація сутнісних сил особистості, включаючи потреби, здібності, інтереси та соціальний досвід [44].

Домінуючими у професійно-етичній культурі є «цінності-цілі», які відображають зміст діяльності та соціальну значущість професії. «Цінності-засоби» визначають способи взаємодії з клієнтами та колегами, а також реалізацію знань, навичок і особистісних якостей.

Етичні норми у соціальній роботі формуються на основі міжнародних та національних стандартів. Міжнародна Федерація соціальних працівників (IFSW) у 1994 році ухвалила документ «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», що складається з «Міжнародної декларації етичних принципів соціальної роботи» та «Міжнародних етичних стандартів соціальних працівників». Цей документ визначає основні принципи професійної діяльності, проблемні сфери та стандарти поведінки [59].

На основі міжнародних стандартів було створено Етичний кодекс соціальних працівників України, затверджений наказом Міністерства у справах молоді і спорту №1965 у 2005 році. Мета документа – регламентувати діяльність соціальних працівників, підвищити якість соціальних послуг та забезпечити дотримання етичних норм [3].

Основні принципи кодексу включають:

- дотримання інтересів клієнта;
- повагу до прав людини та конфіденційність;

- безкорисливість і доброзичливість у взаємодії;
- чесність та відкритість у відносинах [9].

Кодекси етики виконують кілька функцій: інформують суспільство про стандарти послуг, допомагають фахівцям у прийнятті рішень та регулюють поведінку у професійній діяльності.

Сучасний соціальний працівник повинен поєднувати особистісні та професійні якості, постійно вдосконалюватися та використовувати новітні методи роботи. Професійний розвиток включає:

- фундаментальні знання з соціології, психології та соціальної роботи;
- практичні навички та компетентності у сфері професійної діяльності;
- професійне мислення, здатність до аналізу та розв'язання проблем;
- ціннісно-духовний ресурс для прийняття рішень та створення інноваційних моделей роботи [58].

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, орієнтованого на гуманізацію, зростає потреба у висококваліфікованих фахівцях соціальної сфери. Їхня діяльність вимагає не лише глибоких професійних знань, а й володіння широким спектром практичних умінь і навичок.

Важливе значення має формування психологічних якостей особистості, моральних цінностей, що відповідають професійним стандартам, а також здатності ефективно спілкуватися, вести переговори, захищати інтереси клієнтів та налагоджувати співпрацю з представниками суміжних професій [26; 30].

Моральні норми в соціальній роботі, як і в будь-якій іншій професійній сфері, формувалися історично та вдосконалювалися під впливом накопиченого практичного досвіду і потреб суспільства.

Останні міжнародні стандарти етики соціальної роботи були ухвалені Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСР) і Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (МАШСР) у 2004 році в Аделаїді

(Австралія) та Генеральною асамблеєю міжнародних професійних спільнот під назвою «Етика соціальної роботи: звід принципів» [26].

Документ «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти», прийнятий на Загальних зборах МФСР у Коломбо (Шрі-Ланка) 6–8 липня 1994 року, став міжнародним орієнтиром для соціальних працівників щодо їхніх професійних обов'язків. Він складається з двох частин: «Міжнародна декларація етичних принципів соціальної роботи» та «Міжнародні етичні стандарти соціальних працівників».

Перша частина визначає ключові принципи діяльності, проблемні сфери та настанови для вибору методів вирішення етичних питань, а друга встановлює загальні стандарти поведінки стосовно клієнтів, колег, професії та організацій, з якими співпрацює спеціаліст [59].

Варто зауважити, що цей документ не є суворим алгоритмом дій, а визначає загальні принципи поведінки, слугуючи базою для етичної діяльності соціального працівника.

На основі міжнародних принципів і стандартів було створено Етичний кодекс соціальних працівників України, який регламентує діяльність фахівців у різних сферах соціальної роботи та спрямований на розвиток потенціалу клієнтів і задоволення їхніх потреб. Кодекс формує спільне розуміння цінностей серед представників професійної групи.

У створенні українського Етичного кодексу брали участь такі науковці, як С.П. Архипова, В.В. Васильєв, І.Ю. Вертепова, О.В. Губенко, Т.О. Дмитренко, О.А. Дубасенюк, Л.М. Завадська, Н.В. Заверико та інші. Першим документом, що встановлював норми професійної етики соціального працівника в Україні, був проєкт «Професійно-етичного кодексу соціального працівника України», який мав на меті формування професійного загону, здатного ефективно працювати в умовах національних соціально-економічних та моральних особливостей країни [10].

Проєкт кодексу був підготовлений на основі міжнародних принципів та стандартів соціальної роботи та обговорювався серед українських соціальних

працівників у грудні 2000 року. Документ містив визначення моральної норми та її складових, перелік етичних принципів, сфер професійної діяльності та вимог до особистісних і професійних якостей соціальних працівників [32].

Хронологія прийняття кодексу в Україні включає:

- 2000 р. – семінар у Тернополі «Стандарти соціальної роботи і програми підготовки фахівців соціальної сфери в Україні»;
- 2002 р. – Міжнародна науково-практична конференція у Києві «Соціальна робота в Україні на початку XXI століття»;
- 2003 р. – загальні збори Української асоціації соціальних педагогів і спеціалістів із соціальної роботи [20].

Офіційне затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України відбулося 9 вересня 2005 року наказом Міністерства у справах молоді і спорту №1965. Метою кодексу було упорядкування професійної діяльності соціальних працівників, підвищення її якості та дотримання етичних норм у повсякденній практиці [3].

Кодекс визначає етичні принципи та норми поведінки, що є основою професійної діяльності, регламентує шляхи вирішення моральних проблем і прийняття етичних рішень у щоденній практиці. Основні принципи професійної етики соціального працівника включають:

- дотримання інтересів клієнта;
- особисту відповідальність за результати діяльності;
- повагу до права клієнта приймати самостійні рішення;
- індивідуальний підхід, врахування психологічних особливостей та можливостей клієнта;
- конфіденційність;
- доброзичливість як прояв моральної культури;
- безкорисність у наданні допомоги;
- чесність та відкритість для формування довіри [9].

Кодекси професійної етики виконують декілька функцій: інформують суспільство про стандарти надання послуг, сприяють прийняттю етичних рішень соціальними працівниками та допомагають виключати з професії осіб, які порушують етичні норми.

Етика соціального працівника ґрунтується на загальнолюдській моралі, законодавстві та загальних науково-етичних принципах, а підготовка фахівця має враховувати практичне вивчення людини та специфіку соціальної роботи [63].

В Україні постійно ведеться робота щодо удосконалення Етичного кодексу соціального працівника, використовуючи досягнення суміжних професій, зокрема соціологів. Так, Кодекс професійної етики соціолога, затверджений у 2004 році, визначає принципи організації професійної діяльності, науково-дослідної роботи, публікаційної та освітньої діяльності, консультування та публічних виступів [65].

Таким чином, аналіз міжнародних та національних етичних кодексів дозволяє виділити основні принципи професійної етики соціального працівника: дотримання інтересів клієнта, особиста відповідальність, повага до прав людини, індивідуальний підхід, конфіденційність, доброзичливість, безкорисність, чесність та відкритість.

Професійно-етична підготовка соціального працівника – це система знань, цінностей і навичок, що забезпечує ефективну та гуманну діяльність. Вона поєднує професійний розвиток, моральну відповідальність і творчий підхід до вирішення соціальних проблем. Етичні кодекси формують професійну ідентичність, регулюють взаємодію з клієнтами та колегами, створюючи основу для розвитку соціальної справедливості в суспільстві.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Вивчення основних аспектів розуміння професійно-етичної підготовки майбутніми соціальними працівниками

Реалізація державної соціальної політики є одним із пріоритетних напрямів розвитку України та її територіальних громад, зокрема міста Яготин. У сучасних умовах система соціальної роботи продовжує формуватися та вдосконалюватися. Існуюча система соціального захисту населення створюється з урахуванням особливостей соціальної політики держави та потреб громадян у якісних соціальних послугах[5].

Соціальна робота як професійна діяльність безпосередньо пов'язана з допомогою людям, які опинилися у складних життєвих обставинах, тому морально-етичні якості фахівця мають особливе значення. У процесі професійної діяльності соціальний працівник взаємодіє з різними категоріями населення — людьми похилого віку, особами з інвалідністю, дітьми, сім'ями, що перебувають у кризових ситуаціях, внутрішньо переміщеними особами та іншими соціально вразливими групами. Саме тому дотримання етичних норм і принципів є необхідною умовою ефективної та гуманістично спрямованої соціальної допомоги.

У структурі професійно-етичної підготовки майбутніх соціальних працівників дослідники виділяють кілька взаємопов'язаних компонентів. Першим є когнітивний компонент, який передбачає засвоєння студентами теоретичних знань про етичні норми, моральні принципи та професійні стандарти соціальної роботи.

Другим компонентом є аксіологічний, що полягає у формуванні системи професійних цінностей, орієнтованих на повагу до особистості, гуманізм та соціальну справедливість. Важливе значення має також поведінковий компонент, який передбачає практичне застосування етичних норм у професійній діяльності, а також особистісний компонент, що включає розвиток таких моральних якостей, як емпатія, відповідальність, чесність, доброзичливість і здатність до співпереживання.

Важливим документом, що регулює морально-етичні засади діяльності фахівців соціальної сфери, є Етичний кодекс соціального працівника. У ньому визначено основні професійні цінності, принципи взаємодії з клієнтами, колегами та суспільством, а також норми поведінки, яких повинен дотримуватися фахівець у своїй професійній діяльності.

Дотримання положень етичного кодексу сприяє підвищенню професійної відповідальності соціальних працівників та формуванню позитивного іміджу соціальної роботи у суспільстві.

Професійно-етична підготовка майбутніх соціальних працівників розглядається як складова їхньої професійної освіти, що передбачає формування системи моральних знань, етичних принципів, професійних цінностей та норм поведінки, необхідних для здійснення соціальної діяльності. Вона спрямована на розвиток здатності приймати відповідальні професійні рішення, дотримуватися етичних стандартів та забезпечувати повагу до прав і гідності людини.

Важливість професійно-етичної підготовки соціальних працівників зумовлена специфікою їхньої професійної діяльності, яка передбачає постійний контакт з людьми, що перебувають у складних життєвих обставинах. У таких умовах фахівець повинен не лише володіти професійними знаннями та навичками, але й демонструвати високий рівень моральної культури, толерантності та відповідальності. Етичні норми допомагають соціальному працівникові правильно оцінювати ситуацію, приймати зважені рішення та будувати ефективну взаємодію з клієнтами. Саме тому формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців є одним із важливих завдань системи їхньої професійної підготовки.

Вивчення професійної складової соціальної роботи має важливе значення для глибшого розуміння сутності цієї діяльності. Зростання уваги до розвитку особистісного та професійного потенціалу учасників суспільного життя активізувало дослідження проблем формування таких якостей особистості, які є визначальними для її соціального та професійного самовизначення. До таких характеристик належать гнучкість, мобільність, здатність до самопізнання та постійного саморозвитку[15].

Професійна діяльність соціального працівника базується на певних етичних принципах, серед яких провідне місце займають гуманізм, повага до людської гідності, конфіденційність, відповідальність за прийняті рішення, соціальна справедливість та толерантність. Дотримання цих принципів забезпечує ефективну взаємодію з клієнтами та сприяє формуванню довіри до соціальних служб.

Аналіз наукових праць з філософії, соціології та психолого-педагогічних досліджень свідчить про те, що на сьогодні не існує єдиного чіткого визначення поняття «професійна культура». Разом з тим запровадження професійних стандартів у сфері соціальної роботи сприяє підвищенню якості професійної діяльності фахівців, а також допомагає вдосконалювати організацію їхньої праці. У сучасних соціально-економічних умовах особливої актуальності набуває усвідомлення значення професійної культури, зокрема її особистісного компоненту[21].

Професійна складова культури характеризується рівнем компетентності фахівця, ефективною організацією праці, раціональним використанням робочого часу, узгодженістю дій та відповідальністю за результати діяльності. Моральний компонент проявляється у свідомому ставленні до роботи, самодисципліні, гуманістичних цінностях, а також у високому рівні духовної культури. У наукових дослідженнях часто використовується поняття професійно-моральної культури праці, яке підкреслює взаємозв'язок професійних і етичних аспектів діяльності людини.

Формування професійної підготовки відбувається як у процесі навчання студента в закладі вищої освіти, так і завдяки розвитку індивідуальних особистісних якостей, притаманних конкретній людині. Соціальна робота як особливий вид суспільної діяльності є складною та багатогранною системою. Методи і технології, що застосовуються у практиці соціальної роботи, мають інтегрований характер та охоплюють різні аспекти суспільного життя[23].

Ця діяльність спрямована на підтримку людини, підвищення рівня її добробуту та сприяння гармонійному розвитку особистості. У прагненні до

благополуччя людина зазвичай керується певними життєвими цінностями, які визначають її поведінку та життєві пріоритети.

Цінності можна визначити як основоположні принципи та переконання, які людина вважає найважливішими у своєму житті. Формування системи цінностей починається ще в ранньому дитинстві, насамперед у сім'ї, а згодом продовжується під впливом освітніх і соціальних інститутів. Засвоєння загальнолюдських цінностей є важливою складовою розвитку особистості, адже саме вони становлять основу будь-якої культури.

Дослідження системи цінностей людини дає можливість оцінити рівень її духовного розвитку та ступінь засвоєння культурної спадщини суспільства. Про сформованість ціннісних орієнтацій можна судити, зокрема, за поведінкою особистості. Важливу роль у формуванні загальнолюдських цінностей відіграє усвідомлення людиною свого місця у системі суспільних відносин. Значний вплив при цьому мають соціальні взаємодії, які формуються як у формальних, так і в неформальних структурах суспільства[19].

Говорячи про підготовку майбутнього фахівця до професійної діяльності в сучасних умовах, варто підкреслити значення професійної спрямованості як інтегральної характеристики особистості. Творча спрямованість є важливою складовою конкурентоспроможності спеціаліста, оскільки вона визначає його соціальну позицію, моральні орієнтири та професійну мотивацію[11].

Сучасний фахівець повинен не лише володіти знаннями, отриманими під час навчання у закладі вищої освіти, але й уміти аналізувати нові явища та факти, що виникають у процесі професійної діяльності. Важливими є здатність до критичного мислення, відбору необхідної інформації, її осмислення та ефективного застосування на практиці. Особливого значення набуває вміння відокремлювати головне від другорядного, аналізувати отримані дані та використовувати сучасні методи вирішення професійних завдань.

Навчаючись в інституті, майбутній фахівець здобуває ґрунтовну професійну підготовку, що формує загальний методологічний підхід до розроблення нових ідей у професійній діяльності соціального працівника. У процесі навчання

студент опановує сучасні методи саморозвитку, вдосконалює професійні навички та набуває здатності до безперервної самоосвіти й професійного зростання.

Важливу роль у формуванні творчої та професійної спрямованості студентів відіграє викладач. Під професійною спрямованістю майбутнього фахівця розуміють процес становлення його особистості, формування світоглядних переконань, розвиток творчого потенціалу, критичного мислення та здатності до самостійної роботи[31].

З педагогічного точки зору відомо, що розвиток творчих здібностей студентів найбільш ефективно відбувається через їхній особистий досвід і переживання, пов'язані зі ставленням до професійної діяльності. Це досягається завдяки цілеспрямованому педагогічному впливу, що здійснюється в межах єдиного навчально-виховного процесу.

Водночас значну роль відіграє емоційний чинник, який має важливе значення у навчальній та науковій діяльності студентів. З метою активізації студентської ініціативи та розвитку професійних компетентностей у закладах вищої освіти створюються студентські наукові гуртки та об'єднання. Їх діяльність спрямована на залучення молоді до науково-дослідної роботи, формування соціальної активності та розвиток професійних компетентностей майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Одним із напрямів діяльності таких студентських об'єднань є наукова робота, що передбачає участь студентів у науково-практичних конференціях, присвячених актуальним проблемам соціальної роботи, організацію та проведення круглих столів, під час яких обговорюються сучасні виклики соціальної сфери[7].

Іншим важливим напрямом є благодійна діяльність. Наприклад, студенти беруть участь у проведенні святкових заходів та благодійних акцій для дітей з інвалідністю або дітей, які проходять реабілітацію у спеціалізованих центрах, зокрема у соціальних та реабілітаційних установах міста Яготин.

Розглядаючи це питання в контексті регіональних особливостей України, слід зазначити, що система соціальної допомоги населенню включає різні державні та недержавні установи: центри соціальних служб, реабілітаційні центри,

благодійні організації та громадські фонди, які надають підтримку людям, що опинилися у складних життєвих обставинах. Значну роль у наданні допомоги відіграють також громадські ініціативи та волонтерські організації.

Важливим чинником формування професійної підготовки соціального працівника є моральні цінності та духовні традиції суспільства. З раннього дитинства у сім'ї закладаються основи морального виховання: повага до старших, турбота про близьких, відповідальність за інших людей. Саме ці цінності формують такі якості, як доброта, толерантність, співчуття та готовність допомагати тим, хто цього потребує[43].

У суспільстві прийнято підтримувати людей похилого віку, осіб з інвалідністю та тих, хто опинився у складних життєвих обставинах. Тому почуття співпереживання та турботи проявляється не лише щодо родичів, а й щодо інших членів суспільства, які потребують допомоги.

Розглядаючи сучасну соціальну роботу як складну систему професійної діяльності, слід зазначити, що вона продовжує розвиватися та вдосконалюватися. Водночас у цій сфері все ще відчувається потреба у висококваліфікованих фахівцях, здатних ефективно реагувати на соціальні виклики та потреби населення. Усвідомлення взаємозв'язку соціальної роботи з іншими соціальними системами підвищує її значення у структурі суспільного життя та сприяє зростанню уваги до професійної культури соціального працівника[22].

У сфері соціальної роботи моральні взаємини відіграють важливу роль, оскільки вони значною мірою визначають характер виконання професійних обов'язків фахівців. Саме моральні принципи формують основу професійної етики соціального працівника та визначають зміст його діяльності.

Отже, аналіз аксіологічних аспектів професійної підготовки соціального працівника дає змогу підкреслити важливу роль навчально-виховного процесу у формуванні майбутніх фахівців соціальної сфери. На становлення професійної культури соціального працівника впливають різні чинники — як особистісні, так і суспільні, що є характерними для сучасного етапу розвитку суспільства.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що професійна підготовка соціального працівника проявляється не лише у високому рівні професійної компетентності, але й у гуманістичній позиції особистості. Вона передбачає здатність зрозуміти іншу людину, проявити співчуття, повагу та підтримку, що є надзвичайно важливим для ефективної професійної діяльності. Досягнення позитивних результатів у роботі сприяє формуванню відчуття професійного задоволення та впевненості у значущості власної діяльності[35].

Таким чином, професійно-етична підготовка майбутніх соціальних працівників є складним і багатокomпонентним процесом, який поєднує засвоєння професійних знань, формування моральних цінностей та розвиток особистісних якостей, необхідних для ефективної роботи у соціальній сфері.

2.2. Дослідження професійної етики та культури як показників фахової компетентності працівників Яготинського центру соціальних служб.

Фахівець із соціальної роботи відіграє важливу роль у підтримці та регулюванні соціальних процесів у суспільстві. Його діяльність спрямована на надання допомоги як окремим громадянам, так і різним соціальним групам. Основним завданням такого спеціаліста є попередження або подолання складних життєвих обставин шляхом надання соціальних послуг та реалізації заходів соціальної підтримки. Виконання цих функцій потребує від соціального працівника високого рівня відповідальності, справедливості, гуманності та здатності до емпатії.

У професійних стандартах соціальної роботи визначено перелік основних умінь і компетентностей фахівця. Серед них — проведення соціальних консультацій, ведення документації та баз даних, встановлення контактів із клієнтами та їхнім соціальним оточенням, а також здатність ефективно взаємодіяти з різними установами й організаціями[7].

Водночас важливими є й особистісні якості спеціаліста: чуйність, тактовність, уважність, терплячість, витримка та здатність враховувати фізичний і

психологічний стан людини, яка потребує допомоги. Не менш значущим є дотримання професійно-етичних норм і принципів соціальної роботи.

Етичні засади діяльності соціального працівника закріплені у різних національних і міжнародних документах. Вони визначають моральні орієнтири професійної діяльності та підкреслюють необхідність дотримання гуманістичних принципів, поваги до людської гідності та конфіденційності інформації.

Особливо важливим є формування професійно-етичних цінностей ще під час навчання майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Професійна підготовка спрямована не лише на формування практичних навичок надання соціальних послуг (соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-педагогічних та інших), але й на розвиток ціннісно-смыслових основ професійної діяльності[16].

Одним із важливих завдань професійної освіти є формування професійно-моральної позиції майбутнього фахівця із соціальної роботи. Така позиція передбачає усвідомлення значущості своєї діяльності, відповідальність за результати роботи та готовність діяти відповідно до моральних норм і принципів професійної етики.

Формування професійної етики та культури значною мірою залежить від організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. У навчальних програмах передбачені дисципліни, що сприяють формуванню професійної етики та гуманістичного світогляду майбутніх соціальних працівників, зокрема курси з етики соціальної роботи, психології, конфліктології та педагогіки.

Важливу роль у професійній підготовці відіграє використання сучасних освітніх технологій та інтерактивних методів навчання. Вони сприяють розвитку комунікативних навичок, уміння працювати в команді, толерантно ставитися до різноманітних соціальних і культурних відмінностей[3].

Одним із ефективних методів підготовки майбутніх соціальних працівників є проведення комунікативних тренінгів. Під час таких занять студенти навчаються краще розуміти внутрішній світ іншої людини, розвивають навички ефективного спілкування, саморефлексії та саморозвитку. Крім того, тренінги

сприяють формуванню навичок подолання стресу та профілактики емоційного вигорання.

Важливим також є залучення студентів до волонтерської діяльності. Така діяльність дозволяє майбутнім фахівцям отримати практичний досвід допомоги людям, які потребують підтримки, а також сприяє розвитку соціальної відповідальності та активної громадянської позиції.

Ще одним важливим елементом професійної підготовки є проходження практики у соціальних установах, зокрема у Яготинський центр соціальних служб.

Практична діяльність дозволяє студентам ознайомитися з реальними умовами професійної діяльності та набути необхідного досвіду роботи з різними категоріями населення[8].

З метою вивчення рівня сформованості професійної етики та культури соціальних працівників було проведено емпіричне дослідження.

До дослідження були залучені працівники Яготинський центр соціальних служб та студенти спеціальності «Соціальна робота», які проходять підготовку у Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Мета дослідження

Визначити рівень сформованості професійної етики та культури як складових фахової компетентності соціальних працівників.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати рівень усвідомлення соціальними працівниками значення професійної етики.
2. Визначити рівень розвитку комунікативних і моральних якостей фахівців.
3. Виявити труднощі, що виникають у процесі професійної діяльності.

Методи дослідження

- анкетування;
- аналіз професійної діяльності;

- узагальнення отриманих результатів.

У дослідженні взяли участь 30 респондентів, серед яких:

- 15 працівників соціальної сфери;
- 15 студентів спеціальності «Соціальна робота».

Таблиця 2.1

Результати дослідження

Показник	Частка респондентів
Вважають професійну етику важливою складовою діяльності соціального працівника	93 %
Вважають необхідним постійне підвищення професійної кваліфікації	86 %
Відзначають важливість емпатії та толерантності у роботі	90 %
Вказують на високий рівень емоційного навантаження у роботі	68 %
Вважають практичний досвід важливим для формування професійної культури	82 %

Отримані результати свідчать про те, що більшість респондентів усвідомлюють значення професійної етики у соціальній роботі. Соціальні працівники підкреслюють важливість гуманного ставлення до клієнтів, дотримання принципів конфіденційності та поваги до людської гідності.

Разом з тим респонденти відзначають, що професійна діяльність соціального працівника пов'язана з високим емоційним навантаженням, що потребує розвитку психологічної стійкості та професійної культури[32].

Студенти спеціальності «Соціальна робота» наголошують на важливості практичної підготовки. Саме проходження практики у соціальних установах дозволяє сформувати необхідні професійні навички та морально-етичні якості.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що професійна етика та культура є важливими складовими фахової компетентності соціального працівника. Високий рівень сформованості цих якостей сприяє підвищенню ефективності соціальної допомоги та якості надання соціальних послуг населенню.

Таким чином, поєднання теоретичної підготовки, практичної діяльності, волонтерської роботи та використання сучасних освітніх технологій сприяє формуванню компетентних і відповідальних фахівців соціальної сфери.

2.3. Можливості формування професійно-етичної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери

У сучасних соціокультурних та економічних умовах, що характеризуються динамічністю та відкритістю суспільства, змінюються вимоги до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників. Від фахівців очікується здатність працювати з різноманітною інформацією, ефективно комунікувати в багатокультурному середовищі, встановлювати професійні контакти з колегами та клієнтами соціальних служб, а також працювати в команді. У зв'язку з цим сформованість культури професійного спілкування стає ключовим показником якості професійної підготовки в закладах вищої освіти, зокрема в Яготинському інституті МАУП.

Нормативні документи, що регулюють сферу освіти, визначають одним із головних завдань освітньої системи виховання громадян з високим рівнем моральності, здатних до ефективної соціалізації та конструктивної діяльності, які проявляють повагу до інших, уміють вести діалог і знаходити взаємоприйнятні рішення у складних соціальних ситуаціях[41].

Проблема формування культури професійного спілкування відображається у компетентнісному підході до освіти, який передбачає розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Випускник має володіти нормативною культурою мовлення та спілкування у побутовій, науковій і професійній сферах.

Питання професійного спілкування активно досліджується у філософії, соціології, психології, педагогіці, психолінгвістиці та лінгводидактиці. Ці науки накопичили значний теоретичний матеріал щодо сутності спілкування, його механізмів, особливостей прояву в професійній діяльності та методів формування комунікативних умінь[11].

Разом із тим у сучасній науковій літературі досі немає єдиної інтерпретації поняття «професійне спілкування», що підкреслює його складність та багатогранність, особливо у підготовці майбутніх соціальних працівників.

Культура професійного спілкування розглядається як суспільне та індивідуально-особистісне явище, що включає духовну складову, зумовлену гуманістичними вимогами до професії соціального працівника. Основою діяльності фахівця є допомога та підтримка людей через ефективну взаємодію з ними.

Соціальний працівник Яготинського центру соціальних служб виконує такі завдання:

- підтримка клієнтів і стимулювання їх до розвитку власних можливостей;
- організація допомоги та координація взаємодії між установами та організаціями;
- супровід людей протягом певного періоду життя та контроль соціальної ситуації для забезпечення захисту клієнта;
- активізація громадян до надання підтримки тим, хто її потребує[18].

Статус процесу формування культури професійного спілкування у Яготинському МАУП обумовлений його належністю до пізнавальної та перетворювальної діяльності, проявом у всіх соціальних процесах як іманентної властивості цільових і ціннісних орієнтацій, поєднанням стихійного та керованого компонентів і постійним соціально-обумовленим характером.

Спілкування відображає індивідуальні особливості студентів, їхній культурний рівень, потреби та інтереси, визначає принципи поведінки і відображає систему цінностей, ідеали та норми. Компетентнісний підхід та Державний стандарт вищої освіти України за напрямом П10 «Соціальна робота та консультування» передбачають готовність до співпраці та роботи в колективі як ключовий показник сформованої культури професійного спілкування.

Формування культури професійного спілкування базується на таких стратегічних підходах:

- Проблематизація та рефлексія — створення проблемних ситуацій, аналіз, критичне мислення, логічне обґрунтування рішень.
- Індивідуалізація навчання — врахування неповторності кожного студента, розвиток індивідуального досвіду.
- Розвиток мислення та орієнтації у професійній діяльності — розвиток інтелектуально-творчих здібностей у професійно орієнтованих ситуаціях.
- Включення та долучення — активна участь студентів у навчальній, практичній та волонтерській діяльності центру.
- Збагачення досвіду — інтерактивні методи навчання, тренінги, робота з реальними соціальними ситуаціями[9].

Методи та засоби

- орієнтація теоретичних курсів на здобуття комунікативних знань та умінь.
- тематика курсових, контрольних, практичних і дипломних робіт, співвіднесена з реальними соціальними ситуаціями;
- практико-орієнтовані дослідження в Яготинському регіоні;
- участь у науково-практичних конференціях міжнародного, міжрегіонального та регіонального рівня;
- залучення студентів до громадської діяльності та волонтерських ініціатив.

Напрямки підготовки

1. Міждисциплінарний підхід — послідовне оволодіння філософськими, культурологічними, психологопедагогічними та технологічними комунікативними компетенціями.

2. Спеціально-професійний підхід — формування культури спілкування через дисципліни професійного циклу, зокрема курс «Культура професійного спілкування соціального працівника», що є ядром саморозвитку та інтегрує навчання, науково-дослідну діяльність і позанавчальні заходи.

Мета цих підходів — стимулювання свідомого, системного формування культури професійного спілкування майбутніх соціальних працівників, поєднання підготовки висококваліфікованого фахівця із розвитком його особистісних, моральних і комунікативних компетенцій.

Сучасна освіта передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних до постійного професійного зростання та мобільності. Досягнення цих цілей неможливе без сформованої культури професійного спілкування, яка є невід’ємною частиною загальної професійної культури майбутнього соціального працівника[31]. У зв’язку з цим важливим показником якості професійної підготовки у закладах вищої освіти стає сформованість культури професійного спілкування.

Важливість культури спілкування підкреслюється і в нормативних документах, що регулюють сферу освіти. Вони визначають одним із головних завдань освітньої системи виховання громадян, які мають високий рівень моральності, здатні до ефективної соціалізації та конструктивної діяльності, проявляють повагу до інших людей, уміють вести діалог і знаходити взаємоприйнятні рішення у складних соціальних ситуаціях.

Сучасні умови розвитку освіти передбачають підготовку висококваліфікованих фахівців, які відповідають міжнародним стандартам професійної діяльності, здатні до постійного професійного зростання та мобільності. Досягнення таких результатів неможливе без сформованої культури професійного спілкування, що є важливою складовою загальної професійної культури майбутнього спеціаліста[10].

Проблема формування культури професійного спілкування знаходить відображення у компетентнісному підході до освіти, який передбачає розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Однією з важливих вимог до випускника закладу вищої освіти є володіння нормативною культурою мовлення та спілкування у побутовій, науковій і професійній сферах[4].

Питання професійного спілкування активно досліджується в різних наукових галузях. Значний внесок у вивчення цього феномена зроблено в межах філософії, соціології, психології, педагогіки, психолінгвістики та лінгводидактики. У цих науках накопичено значний теоретичний матеріал щодо сутності спілкування, його механізмів, особливостей прояву в професійній діяльності та методів формування комунікативних умінь.

Разом із тим у сучасній науковій літературі й досі відсутня єдина інтерпретація поняття «професійне спілкування», а також чітке визначення його форм і механізмів. Це свідчить про складність та багатогранність цього феномена, що потребує подальшого наукового осмислення, особливо у контексті підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Культура професійного спілкування як суспільне та індивідуально-особистісне явище розглядається з позицій її внутрішньої сутності, пов'язаної з формуванням як суспільної, так і індивідуальної свідомості. Важливим елементом цієї культури є її духовна складова, що зумовлена гуманістичними вимогами до професії соціального працівника. Основою діяльності такого фахівця є допомога та підтримка людей через ефективну взаємодію з ними[5].

Зміст професійної діяльності соціального працівника передбачає підтримку клієнтів, стимулювання їх до розвитку власних можливостей та активної життєвої позиції, використання наявних ресурсів для подолання складних життєвих обставин. Важливим аспектом цієї діяльності є також організація допомоги, встановлення необхідних соціальних контактів, координація взаємодії між різними установами та організаціями.

Соціальний працівник здійснює супровід людей протягом певного періоду їхнього життя, виявляє особисту зацікавленість у вирішенні їхніх проблем та

організовує контроль за ситуацією з метою забезпечення соціального захисту клієнта. Крім того, він сприяє активізації громадян до надання підтримки тим, хто її потребує.

У науковій педагогічній літературі проблема культури професійного спілкування набула особливої актуальності. У процесі теоретичного осмислення сутності цього поняття його формування почали розглядати як важливе педагогічне завдання, що має методологічний характер. Особливо значущою ця проблема стала у період становлення соціально-педагогічної практики та розвитку професійної діяльності соціальних працівників, у якій спілкування виступає одним із провідних інструментів роботи з клієнтами[8].

З метою визначення місця культури професійного спілкування у структурі загальної та професійної культури фахівця було здійснено аналіз взаємозв'язку таких понять, як «культура», «професійна культура», «спілкування» та «культура професійного спілкування». Проведений аналіз дозволяє встановити їхню взаємозалежність та визначити роль культури спілкування у професійній діяльності спеціаліста.

Різноманіття наукових підходів до дослідження феномена культури спілкування зумовлює необхідність його розгляду з позицій різних наукових дисциплін. Зокрема, філософія, соціологія та психологія розглядають спілкування як важливий чинник формування особистості. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє більш повно визначити соціально-педагогічний статус спілкування та уточнити співвідношення понять «спілкування» і «комунікація».

Особливістю сучасного етапу розвитку професійної освіти у сфері соціальної роботи є паралельний розвиток науки, практики та освітньої системи. У багатьох випадках система підготовки соціальних працівників спирається не лише на сформовані теоретичні концепції, але й на інноваційний практичний досвід професійної діяльності. У зв'язку з цим процес формування культури професійного спілкування майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення[14].

Формування культури професійного спілкування майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти

Статус процесу формування культури професійного спілкування майбутніх соціальних працівників в умовах вузу обумовлений насамперед тим, що він належить до пізнавальної та перетворювальної діяльності, проявляється у всіх соціальних процесах як іманентна властивість цільових і ціннісних орієнтацій, поєднує стихійний та керований компоненти, а також має постійний, загальний, безперервний, соціально-обумовлений і конкретно-історичний характер[6].

Підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних до професійного зростання та мобільності в сучасних умовах розвитку нових наукоємких технологій, неможлива без розвиненої культури професійного спілкування. Спілкування як процес відображає індивідуально-особистісні особливості студентів, їхній культурний рівень, виражає потреби та інтереси, визначає принципи поведінки і відображає систему цінностей, ідеали та норми.

Ключовою складовою професійної культури є цілі та результати сучасної освіти. Проблема навчання культури професійного спілкування знаходить своє відображення в компетентнісному підході, який визначає завдання формування комунікативної компетентності. Однією із загальнокультурних компетенцій, передбачених у Державному стандарті вищої освіти України за напрямом підготовки 231 «Соціальна робота» (кваліфікація «бакалавр»), є готовність до співпраці з колегами та роботи в колективі, що неможливо без сформованої культури професійного спілкування[18].

Формування культури професійного спілкування соціального працівника розглядається як пріоритетний напрямок професійної підготовки та особистісного розвитку студентів на основі системного використання:

- ресурсних культуроформуючих можливостей соціальної освіти у навчальній, навчально-професійній та позанавчальній діяльності студентів;

- результатів емпіричного дослідження реального стану та особливостей прояву культури професійного спілкування, зумовлених соціально-культурною диференціацією студентів;
- розуміння культури професійного спілкування соціального працівника як інтегративного, системостворчого компоненту його загальної, професійної та індивідуально-особистісної культури[4].

Культура професійного спілкування визначається не лише професійною підготовкою, а й особистісним розвитком, а комунікативна діяльність як інтегративна властивість особистості стає провідним елементом індивідуально-особистісної культури та проявляється у професійній діяльності соціального працівника.

Сутність поняття «культура професійного спілкування майбутніх соціальних працівників» полягає у її розгляді як частини загальної та професійної культури особистості, що має самостійний зміст і включає сукупність спеціальних комунікативних знань, норм, цінностей, установок і зразків поведінки, які реалізуються у професійній діяльності.

Формування культури професійного спілкування майбутнього соціального працівника ґрунтується на психологопедагогічних стратегіях, серед яких:

- проблематизація та рефлексія;
- індивідуалізація навчання;
- розвиток мислення та орієнтації у професійній діяльності;
- активне залучення студентів у практичну, навчальну та волонтерську діяльність;
- збагачення досвіду через інтерактивні методи навчання та комунікативні тренінги[7].

Таким чином, формування культури професійного спілкування є складним, багаторівневим та безперервним процесом, що поєднує підготовку

висококваліфікованого фахівця із соціальної роботи з розвитком його особистісних, моральних і комунікативних компетенцій.

Традиційно стратегія розуміється як довгострокова програма основних дій, спрямована на досягнення чітко визначених цілей та відповідних дій щодо її реалізації. У методологічному плані педагогічні стратегії орієнтовані на організацію процесів становлення, формування, розвитку, виховання особистості та їх цільова спрямованість визначається державними освітніми стандартами загальної та професійної освіти[34].

Стратегія проблематизації та рефлексії у комунікативної діяльності – це створення проблемних ситуацій, конструювання мовних та знакових діяльностей та організація самоаналізу.

Завдання, виникає необхідність осмислення, аналізу, рефлексії, формується критичне ставлення до засобів, висуваються припущення, гіпотези, відбувається інтуїтивне вирішення цієї проблеми, її логічне обґрунтування та реалізація рішення.

Стратегія індивідуалізації навчання розглядається в контексті особистісно орієнтованого підходу до освіти, звернена на розширення та вдосконалення індивідуального досвіду та спирається на необхідність урахування неповторності та унікальності кожного індивіда.

Стратегія навчання мислення передбачає цілеспрямований розвиток інтелектуально-творчих здібностей студентів у природних та спеціально моделюваних професійно орієнтованих ситуаціях у роботі із соціальним клієнтом.

Орієнтування – це педагогічна стратегія, спрямована на усвідомлення студентами ціннісного, аксіологічного потенціалу культури професійного спілкування, її значення для самовизначення професії та життєдіяльності, у рішенні соціальним працівником професійних завдань, реалізації функцій та видів діяльності[38].

Тут стратегія «працює» у напрямі надання допомоги майбутньому соціальному працівникові у самовизначенні, усвідомленні професійних, моральних та громадянських цінностей «для себе» та їх ролі у становленні фахівця та особистісному розвитку, і важливо перекласти зміст освіти студента із соціально-

значущого в особистісно-значуще, що визначає життєві смисли та освітню траєкторію майбутнього соціального працівника[43].

Стратегія включення та долучення являє собою сукупність сконструйованих дій залучення, зорієнтована на оволодіння діями чи способами виконання діяльності, на самопрояв студентів у різних видах діяльності (особистісно-діяльнісна самоорганізація та творчий саморозвиток). Ця стратегія «працює» на розвиток соціального інтелекту, креативності, відповідальності, ініціативності, підвищення активності та самостійності у самопізнанні, саморозвитку, акмеологічної інтенції, «самопрояву» студента як суб'єкта комунікативної діяльності.

Стратегія збагачення націлена на перетворення індивідуального досвіду студентів у якісно вищий стан та являє собою сукупність додаткових дій щодо доповнення життєвого досвіду студентів новими способами дії та взаємодії – участь студентів у комунікативних ситуаціях професійного плану, що збагачують суб'єктивний досвід самоконтролю та саморегуляції, самоорганізації, саморефлексії, самовираження, самопрезентації у професійній діяльності [4].

Представлені стратегії лежать в основі забезпечення вузівської технології цілеспрямованого, системного формування культури професійного спілкування майбутнього соціального працівника та співвідносяться із застосуванням методів та організаційних форм, які забезпечують активну комунікативну діяльність студентів – майбутніх професіоналів.

До основних методів формування культури професійного спілкування майбутнього соціального працівника у процесі навчання у вузі відносимо: активні та інтерактивні методи.

Перевагою активного навчання є включення до комунікативної діяльності всіх студентів через використання рольових ігор, організацію дискусій, «мозкових штурмів», моделювання та аналіз професійних та життєвих ситуацій, де студенти вчаться критично мислити, вирішувати складні питання, зіставляти альтернативні підходи, зважати на чужі думки, приймати відповідальні рішення, продуктивно взаємодіяти з іншим «Я» [51].

Головна ідея особистісно-орієнтованого інтерактивного навчання полягає у переході від пояснення до розуміння, від монологу — до діалогу, від соціального контролю — до розвитку, від управління — до співуправління та самоврядування.

Спільна діяльність у процесі пізнання передбачає внесок кожного студента у обмін знаннями, ідеями та способами діяльності в атмосфері доброзичливості, толерантності та взаємної підтримки. Це дозволяє підвищувати рівень суб'єктності, удосконалювати комунікативні та креативні здібності, формувати особистісні досягнення[40].

Формування культури професійного спілкування соціального працівника в змістовному компоненті підготовки у ВНЗ здійснюється за двома напрямками:

- Міждисциплінарний підхід — послідовне оволодіння філософськими, культурологічними, загальнонауковими, психологопедагогічними та технологічними комунікативними субкомпетенціями протягом усього періоду навчання.
- Спеціально-професійний підхід — формування культури спілкування через дисципліни професійного циклу та курс «Культура професійного спілкування соціального працівника».

Провідним напрямком є цілеспрямована організація комунікативної діяльності та навчально-виховного процесу в рамках дисциплін професійного циклу, де курс «Культура професійного спілкування соціального працівника» виступає «ядром саморозвитку». Це забезпечує інтеграцію підготовки студентів, науково-дослідної роботи та позанавчальної виховної діяльності[32].

Мета курсу — стимулювання свідомого, системного формування культури професійного спілкування майбутніх соціальних працівників.

Основні завдання курсу:

- систематизація, узагальнення та інтеграція знань, умінь і навичок у сфері комунікативної компетентності та формування гуманістичного ядра особистості соціального працівника;

- розвиток умінь проектувати, організовувати та аналізувати комунікативну діяльність у професійній практиці;
- формування готовності до відкритого діалогу та здатності розуміти себе й іншого — соціального клієнта;
- оптимізація процесу становлення індивідуального досвіду гуманної взаємодії та свідомого самовдосконалення культури професійного спілкування[17].

Особливість курсу полягає в тому, що засвоєння знань та формування умінь відбувається через активну діяльність: спеціальні завдання прискорюють трансформацію теоретичних знань у практичні навички, моделюється культурно-освітній простір і створюється сприятливий мікроклімат для розвитку гуманістичної професійної спрямованості та культури професійного спілкування майбутніх соціальних працівників.

Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічних стратегій та компонентів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у ВНЗ, за використання активних методів навчання, виділено такі засоби ефективного формування культури професійного спілкування:

- Орієнтація теоретичних курсів на здобуття комунікативних знань, умінь та навичок, які закріплюються під час практичної підготовки. Лектори враховують перелік комунікативних компетенцій, необхідних соціальному працівникові;
- Тематика курсових, контрольних, лабораторних, практичних та дипломних робіт, співвіднесена з реальними соціальними ситуаціями та практичною діяльністю;
- Залучення студентів до практико-орієнтованих досліджень у регіоні, що дозволяє застосувати набуті знання в реальних умовах;
- Участь у науково-практичних конференціях міжнародного, міжрегіонального та регіонального рівня з питань соціальної роботи;
- Залучення студентів до громадської діяльності в об'єднаннях соціального спрямування, що сприяє розвитку соціальної відповідальності та професійної самосвідомості[20].

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проведено теоретичне узагальнення та практичне дослідження формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних

працівників у процесі навчання у Яготинському інституті ПрАТ «ВНЗ» МАУП» та під час практичної діяльності у Яготинському центрі соціальних служб.

Результати дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Історичні засади професійно-етичної культури.

Соціальна робота як специфічна сфера діяльності формувалася разом із розвитком соціальних відносин. Уже на ранніх етапах соціальної допомоги (архаїчний, філантропічний, церковний, державний) існували базові етичні принципи: гуманність, альтруїзм, повага до особистості, готовність підтримати нужденних. Це підкреслює важливість закріплення морально-етичних цінностей у підготовці сучасного соціального працівника.

2. Сучасна професійна етика соціального працівника.

Етика соціальної роботи у сучасних умовах є наукою про моральні цінності, які реалізуються у професійній діяльності. Працівник соціальної сфери повинен вміти будувати взаємодію з клієнтами, їхнім оточенням та колегами на основі етичних норм, дотримання яких підвищує ефективність соціальної допомоги та рівень довіри клієнтів.

3. Професійно-етична культура як комплекс компетенцій.

Фахівця соціальної сфери характеризує сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, що визначають його професійну поведінку. Ці компетенції забезпечують здатність діяти у складних соціальних ситуаціях, приймати етичні рішення та підтримувати високий професійний рівень взаємодії з клієнтами.

4. Нормативно-правова база професійної етики.

Аналіз міжнародних і вітчизняних документів показав, що етичні норми соціальної роботи визначають основні критерії поведінки фахівця. Відсутність знання та застосування цих норм у практиці знижує ефективність соціальної допомоги та професійну компетентність працівника.

5. Результати дослідження серед студентів та практикуючих фахівців.

Проведено опитування майбутніх соціальних працівників Яготинського МАУП та працівників Яготинського центру соціальних служб із досвідом роботи понад 3 роки. Виявлено, що:

- студенти мають базові знання про етичні принципи, але потребують практичних тренувань у застосуванні цих принципів;
- досвідчені фахівці демонструють високий рівень професійно-етичної культури, але потребують системного підходу до розвитку комунікативних і організаційних навичок у колективі.

6. Практичні заходи та їх ефективність.

Дослідження проводилося у три етапи:

- Спостереження за роботою працівників центру для оцінки проявів професійно-етичної культури у взаємодії з клієнтами та колегами;
- Опитування працівників щодо розуміння складових професійно-етичної культури та методів її розвитку;
- Тренінгові заняття «Формування комунікативних умінь у трудовому колективі» та «Розвиток професійної етики соціального працівника», що сприяли підвищенню рівня усвідомлення етичних норм та цінностей у роботі.

Практичні результати тренінгів показали:

- підвищення комунікативної компетентності у взаємодії з клієнтами та колегами;
- покращення розуміння принципів професійної етики у реальних ситуаціях соціальної роботи;
- розвиток навичок колективної роботи та вирішення конфліктів на основі етичних норм;
- активізацію саморефлексії та саморозвитку серед студентів і працівників центру.

7. Формування професійно-етичної культури у навчальному процесі.

У Яготинському інституті МАУП визначено дисципліни, які формують професійні цінності та закладають основи етичних принципів соціальної роботи. Особливо важливі різні види практики та інтерактивні методи навчання: рольові ігри, моделювання життєвих і професійних ситуацій, дискусії, групові проєкти, що дозволяють перевести теоретичні знання у практичні навички.

8. Перспективи та напрями подальших досліджень.

- Розробка системи супервізорства та менторства для формування професійно-етичної культури;
- Вивчення впливу особистісних якостей соціального працівника на ефективність роботи з різними категоріями клієнтів;
- Розробка методичних рекомендацій щодо інтеграції етичних принципів у навчальні програми та практичну підготовку майбутніх соціальних працівників;
- Поглиблене дослідження професійної деонтології у взаємодії з різними соціальними групами.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що системне поєднання теоретичної підготовки, практичних тренінгів і активної участі у діяльності соціальних служб є ефективним способом формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників. Це дозволяє забезпечити високий рівень професійності, гуманності та соціальної відповідальності фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатова О. В. Особливості процесу формування психологічної готовності соціальних працівників до професійної діяльності. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2023. № 1–2. С. 169–176.
2. 2. Артюшина М. В. Інноваційні технології навчання та можливості їх використання у сучасних лекціях ВНЗ : зб. наук. пр. Т. 1. 2022. № 39. С. 15–20.
3. Багрій В. Н. Умови успішного практичного навчання майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол. : І. А. Зязюн та ін. Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2024. Вип. 18. С. 279–283
4. Баранюк В. В. Комунікативні уміння як важливий компонент діяльності майбутнього фахівця соціальної роботи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні технології навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців», (Львів, 4 лист. 2024р.) / М-во осв. і науки України, Нац. юрид. уні-т ім. Я. Мудрого. — Харків: Нац. юридичний уні-т ім. Я. Мудрого, 2024. — 164 с.
5. Баранюк В. В. Педагогічні умови формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи: зб. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Педагогічні науки / гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. № 1. С. 32–42.
7. Баранюк В. В. Педагогічні умови формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи / В. В. Баранюк // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України.— 2022. — № 1. — С. 32 — 42.
8. Баранюк В. В. Сучасні підходи до формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи / В. В. Баранюк // Професійна освіта. — 2024.— № 4. — С. 37 — 42.

9. Баранюк В. В. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04; 13.00.05. Хмельницький, 2023. 20 с
10. Бартош О.П. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах праксеологічного підходу у вищих навчальних закладах України / Олена Павлівна Бартош // Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Вип.34. – 2024.– С.14-21.
11. Бацилева О. В. Психологічні аспекти підготовки соціальних працівників. Науковий вісник Миколаївського державного ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. 2024. Вип. 2. С. 30–35. URL: http://mdu.edu.ua/wp_content/uploads/files/8_20.pdf (дата звернення: 15. 07. 2017).
12. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр навчальної літератури, 2025. 170 с.
13. Біла О. О. Підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до проектування професійної діяльності: теорія і практика : монографія. Одеса: Астропринт, 2023. 424 с.
14. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2023. 542 с.
15. Волошко Л. Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого педагогічного аналізу. Наука і сучасність : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2023. Т. 48. С. 22–32.
16. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект) : монографія / В. М. Гриньова. – Х. : Основа, 2023. – 300 с.
17. Гришкова Р.О. Інтернаціоналізація освіти з позицій компітентнісного підходу до навчання. – Стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. - Миколаїв, 2025. – С. 24-29.

18. Дударьов В. В. Професійна компетентність соціальних працівників: методи управління / В. В. Дударьов // Соціологія. — 2015. — № 4. — С.27 — 32.
19. Єфремова Г. Л. Розвиток професійної адаптивності соціальних педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. пед. наук. 13.00.04. Полтава, 2024. 20 с.
20. Жадленко І. О. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі фахової підготовки автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. пед. наук. 13.00.04. Полтава, 2023. 20 с
21. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
22. Зозуляк-Случик Р. В. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 460 с.
23. Зотова-Садило О. Ю. До проблеми формування професійного ділового спілкування майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах / О. Ю. Зотова-Садило — 2023. — №68. —С. 197— 205.
24. Іванна Іозіс. Поняття «Професійної культури» у сучасній науці: Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2024, № 5 (59)
25. Інновації в освіті: перспективи розвитку : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції [м. Тернопіль, 20 травня 2021 р.]. – Тернопіль : ЗУНУ, 2023. – 357 с.
26. Канюк О. Л. Про роль мовленнєвої компетенції у формуванні культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців соціальної роботи / О. Л. Канюк // Науковий вісник ужгородського університету «Педагогіка. Соціальна робота». — 2023. — №1. — С. 115 — 117.
27. Капська А.Й доктор педагогічних наук, професор, кафедра соціальної педагогіки НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ, Україна). Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника. – 252 с.

28. Кліманська М. Б. Психологічні особливості ставлення до професії соціального працівника / М.Б. Кліманська // Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка. — 2024. — № 4. — С. 318 — 326.

29. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця / О. М. Кокун. — К.: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2022. — 200 с.

30. Кочина В. В. Сутність і структура поняття «культура професійного спілкування» майбутніх фахівців / В. В. Кочина // Вісник Національного університету оборони України: педагогічна освіта. — 2024. — № 4 (41). — С. 63 — 67.

31. Люленко С.О. Модель підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до природоохоронної роботи в загальноосвітній школі / С.О.Люленко// Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки. Вип. 30. - 2024. – С. 122-130.

32. Н.А. Рак. Зміст та особливості формування професійної ідентичності соціального працівника в Україні і за кордоном/The content and features of the formation professional identity of social worker in Ukraine and abroad.- ТЕРНОПІЛЬ-2022.-111 с.

33. Підготовка магістрів соціальної сфери до професійної,-доктор педагогічних наук, професор, Романовська Л.І. Хмельницький національний університет, Україна, м. Хмельницький.- Журнал науковий огляд № 9 (30), 2023.

34. Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики. досвід, стратегії і перспективи / збірник Матеріалів III Всеукраїнської науково практичної конференції (м. Київ-Ірпінь, 23 травня 2019 р.) / за заг. ред. О.А. Пілевич, Л.М. Петренко; Ірпінський державний коледж економіки та права.

35. Савченко Т. О. Фахова підготовка як засіб формування у майбутніх соціальних педагогів умінь і навичок професійно орієнтованого спілкування / Т. О. Савченко //Педагогіка. Наука і освіта. — 2022. — № 130. — С. 262 — 265.

36. Сіроштан О. В. Інтерактивні методи навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників / О. В. Сіроштан // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2022. — № 1. — С. 85 — 89.

37. Соціальна робота в Україні: перші кроки/ Під редакцією В. Полтавця .— К.: Видавничий дім "КМ Асасіетіа", 2023.— 236 с.— Бібліогр. в кінці ст. 63
38. Спіріна Т. П. Принципи професійного спілкування майбутніх соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Київський університет імені Бориса Грінченка. — 2023. — № 4. — С. 23 —32.
39. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.). – К., 2022. – С. 20–24 51. Сущенко Т. І. Педагогізація управління професійною підготовкою викладачів як зразок майбутньої професійної діяльності / Т. І. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. — 2022. — №24. — С. 457 — 464.
40. Трегуб С. Є. Щодо формування комунікативної компетенції майбутнього фахівця / С. Є. Трегуб // Збірник наукових праць за результатами конференції «Модернізація загальної та професійної освіти в умовах глобального світу» —2023. — №4. — С. 266 — 268.
41. Формування професійної етики майбутніх соціальних працівників в університетах : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 460 с. 56. Фурман А.А. Професіоналізація соціального працівника: методологічні акценти /А. Фурман // Вітакультурний млин. - 2024. - Модуль 17. - С.57-62
42. Фурман А.В. Ідея професійного методологування: Монографія / А.В Фурман. - Тернопіль: ТНЕУ, 2023. - 378 с.
43. Фурман А.В. Соціальна миследіяльність та її продукти у професійному становленні особистості./ А. Фурман // Психологія і суспільство.- Спецвипуск.- Наукові праці молодих вчених.- 2024. —с.5-8
44. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи / А.В. Фурман, М.В. Підгурська. – Тернопіль.: ТНЕУ, 2024.- 175 с.
45. Цимбрило С.М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо виховного середовища вищого технічного навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07/ Світлана Михайлівна Цимбрило – Ужгород, 2023. – 306 с.

46. Чусова О. М. Діагностика підготовленості майбутніх соціальних педагогів / О. М. Чусова // Педагогіка. Наука і освіта. — 2024. — № 3. — С. 199 — 204.
47. Bartosh O.P. Dejaki aspekty profesijnoji pidghotovky majbutnikh socialjnykh pracivnykiv na zasadakh prakseologhichnogho pidkходу u vyshhykh navchaljnykh zakladakh Ukrainy / Olena Pavlivna Bartosh //Naukovyj visnyk UzhNU. Serija: Pedagoghika. Socialjna robota. —Vyp.34. — 2024. — S.14-21.
48. Banks S. Ethics and Values in Social Work. London : Palgrave Macmillan, 2023. 256 p.
49. Dominelli L. Social Work: Theory and Practice for a Changing Profession. Cambridge : Polity Press, 2022. 304 p.
50. Gray M., Webb S. A. Social Work Theories and Methods. London : Sage Publications, 2023. 288 p.
51. Healy K. Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice. London : Palgrave Macmillan, 2022. 312 p.
52. Hepworth D. H., Rooney R. H., Rooney G. D., Strom-Gottfried K. Direct Social Work Practice: Theory and Skills. Boston : Cengage Learning, 2023. 720 p.
53. Howe D. A Brief Introduction to Social Work Theory. London : Palgrave Macmillan, 2022. 240 p.
54. Payne M. Modern Social Work Theory. Oxford : Oxford University Press, 2023. 416 p.
55. Payne M. What is Professional Social Work? Bristol : Policy Press, 2022. 200 p.
56. Shulman L. The Skills of Helping Individuals, Families, Groups and Communities. Boston : Cengage Learning, 2023. 840 p.
57. Thompson N. Understanding Social Work: Preparing for Practice. London : Palgrave Macmillan, 2022. 320 p.
58. Thompson N. Professional Social Work Practice. London : Palgrave Macmillan, 2023. 280 p.

59. Trevithick P. Social Work Skills and Knowledge: A Practice Handbook. London : Open University Press, 2022. 384 p.
60. Zastrow C. Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People. Boston : Cengage Learning, 2023. 560 p.

Додаток А

Перелік питань, використаних для анкетування студентів з метою дослідження специфіки формування професійної етики та компонентів професійно-етичної культури соціального працівника, необхідних для його успішної діяльності

1. Вкажіть курс на якому Ви навчаєтесь
2. Чому Ви пов'язали своє життя з даною професією ?
3. Як Ви розумієте поняття "професійна-етика"?
4. Які навчальні дисципліни, пов'язані з професійно-етикою, Вам викладалися в університеті з моменту вашого навчання?
5. Чи були ці дисципліни корисні Вам та чим саме ? *
6. Чи вважаєте ви за потрібне вивчати етику та її вплив на ефективність роботи спеціалістів соціальної сфери?
7. Чому? (відкрите питання)
8. Що з переліченого Ви віднесете до цінностей соціальної роботи?
9. Що Ви віднесете до основних засад соціальної роботи?
10. Що, на Вашу думку, лежить в основі етичних принципів соціальної роботи?
11. На Вашу думку , які моральні якості є найважливішими в роботі соціального працівника?
12. Необхідність вміння соціального працівника розуміти клієнта, співпереживати, бути чуйним, делікатним , обумовлюється, на Вашу думку...
13. Проранжуйте за важливістю для Вас функції професійно-етичної культури соціальної роботи : від найважливішої до менш важливої
14. Що Ви віднесете до власних моральних переконань?

Зразок опитувальника, використаного у роботі із студентам

Перелік питань, використаних для опитування працівників

Яготинського центру соціальних служб

**з метою дослідження специфіки формування професійної етики
та компонентів професійно-етичної культури соціального працівника,
необхідних для його успішної діяльності**

1. Вкажіть назву організації, у якій Ви працюєте.
2. Ваш стаж роботи у сфері надання соціальних послуг.
3. Чому Ви пов'язали свою професійну діяльність із соціальною сферою?
4. Що для Вас особисто означає поняття "професійна-етика"?
5. Що з переліченого Ви віднесете до цінностей соціальної роботи?
6. Що Ви віднесете до основних засад соціальної роботи?
7. Що, на Вашу думку, лежить в основі етичних принципів соціальної роботи?
8. На Вашу думку, які моральні якості є найважливішими в роботі соціального працівника?
9. Необхідність вміння соціального працівника розуміти клієнта, співпереживати, бути чуйним, делікатним, обумовлюється, на Вашу думку..
10. Проранжуйте за важливістю для Вас функції професійно-етичної культури соціальної роботи : від найважливішої до менш важливої
11. Що Ви віднесете до власних моральних переконань?
12. Вкажіть, чи користуєтеся Ви послугами супервізора в своїй професійній діяльності в ситуаціях, коли між Вами та клієнтом/іншим фахівцем виникають непорозуміння і дотримання професійно-етичної культури стає важким / неможливим процесом?
13. Аналізуючи власний досвід, визначте рівень важливості професійно-етичної культури в роботі соціального працівника (де 1 - неважливий, 5-дуже важливий)

Зразок опитувальника, використаного у роботі із соціальними працівниками

Додаток В**«Тренінг із формування комунікативних умінь і навичок трудового колективу» (коротка характеристика)****Кількість учасників: до 10 осіб Час :1 год. 30 хв.****Завдання тренінгу:**

- розширення можливостей встановлення контакту в різних ситуаціях спілкування;
- відпрацьовування навичок розуміння інших людей, себе, а також взаємин між людьми;
- опанування навичок ефективного слухання;
- активізація процесу самопізнання та самоактуалізації;
- розширення діапазону творчих здібностей. Тренінг складається з декількох етапів:

Етап 1. Знайомство.

- Вправа «Візуальне відчуття»
 - Вправа «Крізь скло»
 - Вправа «Дискусія»
 - Вправа «Так»
 - Вправа «Передавання руху по колу»
- Етап 2. Техніка активного слухання.**
- Вправа «Найnudніша розповідь»
 - Вправа «Диспут»
 - Вправа «Суперечка за присутності свідка»
 - Вправа «Карусель»
- Етап 3. Завершальне заняття.**
- Вправа «Остання зустріч»

Додаток Г**Тренінг «Розвиток професійної етики соціального працівника»****(коротка характеристика)****Кількість учасників: до 10 осіб Час: до 1 години.**

Мета тренінгу: сприяння усвідомленню службовцями змісту основних понять професійної етики і забезпечення оволодіння ними уміннями та навичками вирішення актуальних етичних дилем підприємницької діяльності.

Основні завдання тренінгу:

1. Аналіз змісту основних понять універсальної і професійної етики.
2. Оволодіння основними кроками здійснення морального вибору та етичного вчинку.

Розроблений тренінг передбачає п'ять послідовно здійснюваних кроків, заснованих на застосуванні активних форм і методів психологічного навчання:

1. Розвиток навичок самопрезентації і налагодження стосунків з іншими учасниками.
2. Розвиток моральної свідомості службовця.
3. Формування навичок етичної поведінки службовця в організації. Тренінг складається з трьох етапів:

Етап 1. Розвиток навичок самопрезентації і налагодження стосунків з іншими учасниками.

- Вправа «Представлення себе»
- Вправа «Висловлення вражень один про одного»
- Вправа «Невербальний контакт»

Етап 2. Розвиток моральної свідомості службовця.

- Робота в парах

Етап 3 Формування навичок етичної поведінки службовця.

- Робота в парах. Учасники тренінгу ознайомлюються з ситуацією «Крадіжка» і опрацьовують у парах усі запитання для обговорення.

Звершення тренінгу: ВПРАВА «НАМАЛЮЙ СВІЙ НАСТРІЙ»